

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1911

ΑΡΙΘ.

Ο
“ΑΡΓΟΣ”^{ΤΟΥ} ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ
Γ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Θ. Α. ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΣ

ΤΟ ΜΟΝΟΝ ΕΝ ΕΛΛΑΣΙ ΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΑΠΟΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΤΑΚΗΣ Μ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
9 ΟΔΟΣ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ (ΣΤΟΑ ΠΑΠΠΟΥ)

ΤΗΛΕΦ. 23-616

“Απόκομμα Τ(ε)ρ. Σηνίερα,

Χρονολογία Φεβρουάριος 1934

ΟΙ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΡΟΪΔΗ^(*)

“Οπως γιὰ δλους τους νεοέλληγες συγγραφεῖς ποὺ ἀξίζουν τ’ ὄνομα, ἔτσι καὶ γιὰ τὸ Ροῖδη, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στάθηκε ἐν ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς του.” Οχι τόσο περιώδυνο ίσως, ἀλυτα μπλεγμένο, ἐφιαλτικό, δισο γι’ ἄλλους—ἀπόδειξη διτι ἀραξε ἀμέσως στὴν καθαρεύουσα καὶ τῆς ἔμεινε πιστὸς ὡς τὸ τέλος—πάντως, δημως, πολὺ σιδαρό· πρόδλημα βαθὺ καὶ οὐσιαστικό, ἀφοῦ ή γλῶσσα θὰ ἦταν τὸ διλικὸ ποὺ θὰ δούλευε, τ’ ὅργανό του, καὶ ἀφοῦ κι δ Ροῖδης, σὰν κάθε λογοτέχνης, ἀπὸ ὥρισμένη ἐποχὴ καὶ πέρα, τούλαχιστον, ἀν ὅχι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ αιστάνθηκε πῶς ἦταν ή μοιρα του νὰ γράψει βιβλία, θὰ τκύτισε τὴν ἀνθρώπινή του διπόσταση μὲ τὴ συγγραφική, θάνοιως διτι σὲ ίστετη, ἀνάλυση, ἔνας καλλιτέχνης δὲ ζεῖ παρὰ μόνο γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸ δράμα του κόρμου, δημως ἀντιχειρά στὴν ψυχή του, καὶ διτι δίπλα σ’ αὐτὸ τὸ σκοπό, δλοι οἱ ἄλλοι, κι οἱ πιὸ άψηλοί, καταγοῦν δευτερώτεροι.

“Οχι, λοιπόν, τόσο σὰν πρόδλημα τῆς ἑθνότητάς του, σὰ ζήτημα δψωμοῦ τῆς συνείδησης καὶ τοῦ νοῦ τῶν ἑλλήνων, τῆς ηθικῆς καὶ τῆς διανοητικῆς τους ζωῆς. μά, πρὸ πάντων, σὰν πρόδλημα ἀτομικό, ή γενικώτερο, ίσως, ἀλλ’ ἀποκλειστικά, σχε δόν, λογοτεχνικό, ἀντίκρυσε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, δ Ροῖδης.

Τραγικὸ δὲν ἦταν γι’ αὐτὸν διτι οἱ ἔλληγες δλοι, μὰ διτι οἱ ἔλληγες συγγραφεῖς δὲν ἔχουν γλῶσσα γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν, ζωντανὴ καὶ ξετελειωμένη, σὰν τους συγγραφεῖς ἄλλων ἑθνῶν, τους εὑρωπαίους, ὅργανο ἀρτιο, ἐνιαῖο, μὲ τὸ δποῖον νὰ ἐκφράζεται ἀκέριο τὸ νοητικό, καὶ ἀκέριο σύγχρονα τὸ συνκισθηματικό ἐγὼ του ἀνθρώπου.

“Η διαπίστωση ἦταν πραγματική, πραγματικὰ τέτοια ἦτανε ή ἀρρώστεια,— ἀδιάφορο ἀπὸ ποιὰ σκοπιὰ ἰδωμένη,—μὰ δ Ροῖδης πραχτικά, μὲ τὸ ἀτομικό του παράδειγμα, ἔκανε—σχετικὰ μὲ ἄλλους, συγκαιριγούς του καὶ προγενέστερους—, πολὺ λίγα γιὰ γιατρεύομε ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια αὐτή, καὶ θεωρητικά, ἀφοῦ χτύπησε καὶ ἔδειξε τὸ κακὸ μὲ δση δύναμη πολὺ λίγοι ἄλλοι, ίστερο, ἔχοντας πειστεῖ διτι δὲ γιατρεύεται ἀπὸ τὴ ρίζα, ὑπόδειξε φάρμακα ποὺ θὰ τὸ μετρίαζαν, βέδαια, μὰ ποὺ ἀφήνοντάς το νὰ χρονίσει σὲ ἡπιώτερη μορφή, θὰ τὸ ἔκαναν, ίσως, ἀγιάτρευτο. Ό

(*) Τὰ ἄλλα μέρη τῆς μελέτης του κ. Παράσχου γιὰ τὸ Ροῖδη, δημοσιεύτηκαν στὰ πρώτα περισυνά τεύχη του «Σήμερα».

καθαρισμός τῆς καθαρεύουσας ποὺ προτείνει στὰ «Εἴδωλα» δὲν ἔχει ἄλλη ἔννοια, καὶ πάντως, ἀφήνει τὸ γλωσσικὸν ζήτημα σὲ πολὺ δύσκολη καμπῆ, καὶ σὲ λύση πολὺ συντηρητικώτερη, παρ' ὅτι ἡ ἄλλη, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ είναι καὶ ἡ τελικὴ ἀποψή του Ροΐδη: ἡ παραδοχὴ στὴ δημοτικὴ στοιχείων τῆς καθαρεύουσας, αὐτῶν ποὺ ἔστω καὶ διαφορετικοῦ τυπικοῦ, ἔχουν, ὡστόσο, ἀφομοιώθει ἀπὸ πολύχρονη πανελλήνια συνήθεια, καὶ βρίσκουνται ἐπίσημα καὶ ἀνχωρισθήτητα πολιτογραφημένα, ὅχι μονάχα στὴν κουζέντα τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ πιὸ ἔγκυρα γλωσσάρια, μὰ καὶ σὲ πλήθος μνημεῖα δημοτικά.

Σχεπτικός, ἀρκετὰ νωχελής, ὅχι τόσο ἐπαναστατικός ἔκει ποὺ θέλει κόπο καὶ θυσίες ἡ ἐπανάσταση, κατέχοντας, πρὸ πάντων, τέλεια τὴν καθαρεύουσα καὶ ἵκανδες νὰ ἔχτιμήσει, δσο ἐλάχιστοι ἄλλοι, τὶς ἐκφραστικὲς ἀρετές τῆς — ἀρετές μιᾶς γραφτῆς γλώσσας, πλαστῆς, μὰ τέλεια, ἰχεδόν, διαμορφωμένης, δσο κι ἐι εύρωπαιχές, καὶ ἵδια λεπτῆς στὸ μηχανισμό της — δ Ροΐδης ἔκλινε εὔκολα, χωρὶς ἥθική, ἀλλ᾽ οὕτε καὶ καλλιτεχνική καὶ σπουδαία ἀντίσταση, στὴν καθαρεύουσα. Ἡ ἀντίστασή του, δριμύτατη, πολεμικώτατη, ἔμεινε θεωρητική μονάχα καὶ ὅχι τόσο ἐνάντια στὴν καθαρεύουσα, δσο σὲ μιὰ παρδέξυνση, μιὰ «δξεῖα ἐπιπλοκή» τῆς γλωσσικῆς μας αὐτῆς ἀρρώστειας, στὸν ἀττικισμό. Στὸ βάθος τὰ «Εἴδωλα» δὲν είναι παρὰ ἔνας πόλεμος ἐνάντια στοὺς ἀττικιστές, (1) καὶ μιὰ ὑπεράσπιση — ὅχι δλότελα, βέδαια, καθυστερημένη, μὰ μὲ γνωστὰ ἀμυντικὰ δπλα, — τῆς δημοτικῆς, τὴν δποίαν, δμως, στὴν ὕστερη στιγμή, ἔγκαταλείπει δ Ροΐδης.

Απὸ τὸ 1860 ἀκόμα, τὴν χρονιὰ τῆς δλότελα πρώτης φιλολογικῆς του ἐμφάνισης, στὸ λιγοσέλιδο πρόλογο τῆς μετάφρασης του «Οδοιπορικοῦ» του Chateaubriand, πῆρε μιὰ στάση ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸν ζήτημα δ Ροΐδης: «Ονομάζω, ἔγραφε, τὴν γλῶσσαν ἡμῶν ἀμορφὸν καὶ ἀνεπαρκῆ, καθ' ὅτι ἡ μὲν καθομιλουμένη δὲν ἀρκεῖ εἰς ἐκφρασιν πάντων τοῦ πνεύματος τῶν διανοημάτων, ἡ δὲ λεγομένη καθαρεύουσα εἶγκι ἐπὶ τοῦ παρόντος (2) σύμμικτον μόνον κράμα ποικίλων χυδαϊσμῶν, ξενισμῶν καὶ ἀρχαϊσμῶν».

Ἀληθινά, ἡ τόσο σημαντικὴ γιὰ τὴν πρώτη ἀρετηρία τῆς ἔξελιξης τῶν ἴδεων του Ροΐδη, φράση αὐτή, δὲν περιέχει ἀπλοὺς χαραχτηρισμοὺς καὶ διαπιστώσεις. Ὑποδηλώνει, κιόλα, μιὰ στάση, αὐτὴν ἀκριβῶς ποὺ καὶ θεωρητικὰ καὶ πραχτικὰ κράτησε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του δ συγγραφέας τῆς «Πάπισσας». Τὴν δημοτική — τὴν καθομιλουμένη, δπως τὴ λέγει, τὴν προφορικὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, — δὲν τὴ μεταχειρίστηκε, γιατὶ, μολονότι ἀναγγώριζε καὶ ἡξερε τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἐκφραστικότητά της, δὲν τὴ θεωροῦσε ἱκανὴ νὰ ἔκφράσει παρὰ μονάχα τὸ συναισθηματικὸν καὶ ὅχι καὶ τὸ διανοητικὸν μας ἔγώ, δσο δὲ γιὰ τὴν καθαρεύουσα, ἀφοῦ δ ἵδιος τὴ χρησιμοποίησε, ἔξωμαλισμένη δσο ἥταν δυνατό, τὴν ὑπόδειξε καὶ σὰν τὴ μόνη κατάλληλη γραφτὴ γλῶσσα μας ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ θάπαιρε τὴ θέση τῆς ἡ δημοτική.

Ἡ εἰκοσαετία 1870 ὁς 1890, θὰ μείνει στὴν ἴστορία τοῦ τόπου μας μοναδικὴ γιὰ τὸ φνατισμὸν καὶ γιὰ μιὰ ἐντελῶς ἰδιαίτερης μορφῆς μωρία, ποὺ ἔδειξαν μερικοὶ Ἐλληνες ὅχι τιχαῖοι. Οἱ Ἐλληνες αὐτοὶ ἥταν οἱ ἀττικιστές.

Οἰστρηλατημένοις ἀπὸ μιὰ δλότελα νοστρὴ καὶ διεστραμμένη ἀρχαιολατρείᾳ, πιὸ στενοκέφαλοι καὶ ἀπὸ τοὺς θεολόγους του Μεσαίωνα, κολλημένοι στὸ πεῖσμα τους, δπως δ Οὐγκολίνο στὸ καύκαλο τοῦ ἐπίσκοπου Ρουτζιέρι, ἔφεραν τέτοια ἀναστάτωση, καὶ τέτοιο σκοτισμὸν στὸ γλωσσικὸν ζήτημα, τὸ ἥδη φοβερὰ σκοτισμένο, ὡστε μονάχα μὲν ἔγαν ἀμείλιχτο πόλεμο μποροῦσε ν ἀποσοδηθεῖ τὸ κακὸ ποὺ κινδυνεύειν νὰ κάνουν. Ὁ σαρκασμὸς καὶ ἡ ἀγανάχτηση ποὺ ξεπηδοῦνται παγτοῦ στὰ «Εἴδωλα» μας δίνουν νὰ νοιώσουμε πόσο σοδαρὸς ἥταν δ κινδυνος αὐτές.

(1) «Αἰσχρὸν σιγᾶν, θαρβάρους δ' ἔαν λέγειν» (Πάρεργα, Πρ. 1θ'). (2) Ἐγώ ὑπογραμμίζω.

Στὸ σύντομο, κιόλας, πρόλογο τῶν «Εἰδώλων» συγκεφαλαιώνει ὁ Ροΐδης τὶς βασικώτερες γλωσσικές του ἰδέες : τὴν πρώτη καὶ κύρια : ὅτι γραφτή γλώσσα δὲ μπορεῖ—πρὸς τὸ παρόν—νὰ εἴηται ἡ δημοτική, ἀλλὰ ἡ καθαρεύουσα, ζωντανεύη, καθαρισμένη, δηλαδή, μὲ τὸν καὶ δόχι μὲ πηδήματα, «ἀπὸ τὰ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν προφορικὸν γενορά στοιχεῖα». Ὅτι τὸ ἀνακάτωμα τῶν λέξεων δύο γλωσσῶν ἡ δύο περιόδων τῆς αὐτῆς, εἴναι δυνατό, δμως, τὸ ἀνακάτωμα τοῦ τυπικοῦ τῶν⁽¹⁾. Ὅτι εἶναι ἀδύνατο γὰρ χρησιμοποιηθεῖ στὴν καθαρεύουσα κάθε τι ποὺ ἐκφράζει τὸν φυσικὸν μας κόσμο (οἰκείοτητα, θωπεία, χαριεύτισμός, τὸ πείραγμα καὶ τὸ σκῶμμα).⁽²⁾ Ὅτι ἡ ἐκφραστικὴ δύναμη τῆς γραφτῆς μας γλώσσας λιγόστεψε «κατ’ ἀκριβῆ ἀναλογίαν τοῦ ποσοῦ τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν ζώντων διὰ νεκρῶν στοιχείων». Ὅτι ἡ γλώσσα δὲν εἶναι ἔργον, ἀλλ’ ἐνέργεια, καὶ ὅτι γιὰ καμμιὰ δὲ μποροῦμε γὰρ ποῦμε διὰ δημιουργήθηκε, μὰ διὰ δόσο ζεῖ, τὴ δημιουργοῦν ἐκεῖνοι, ποὺ τὴ μιλοῦνε.

Ματεριαλιστὴς καθὼς ἦταν, θετικιστής, μονιστής, ὁ Ροΐδης δὲν παράλλαξε καὶ διτολογικά, μὲ ἀκόμα περισσότερο σ’ ὅ, τι ἀφορᾶ τὴν ἔρευνά τους, τὰ ἡθικὰ ἀπὸ τὰ φυσικὰ φαιγόμενα. Στὴν ἔρευνα τῆς γλώσσας δὲν εἶχε, κάν, ἀνάγκη νὰ κάνει αὐτὴ τὴ διάκριση, γιατὶ, ἀπλούστατα, δεχόταν μαζὶ μὲ δλους τοὺς φυσιοκράτες ἐπιστήμονες διὰ τῆς γλώσσες εἶναι φαιγόμενα φυσικά, «δραγανισμοὶ φυσικοί, οὐδόλως ἐξαρτώμεναι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης αἱρέσεως, ἀλλὰ γεννώμεναι, ἀγαπτυσσόμεναι καὶ ἀπὸ θυγήσκουσαι κατὰ νόμους ἴδιους, ὡς πᾶν τι μετέχον ζωῆς»⁽³⁾. Γό το γὰρ θελήσει κανεὶς ν’ ἀλλάξει καὶ ἔνα γραμματικὸν κανόνα ἡ καὶ μιὰ μονάχα λέξη αὐθαίρετα, εἴναι τὸ ἴδιο σὰ γὰρ ἐπιχειροῦσε «ν’ αὐξήσῃ κατὰ ἔνα δάκτυλον τὸ ἀνάστημά του ἡ γὰρ μετάβλητη τὸν τρόπον, καθ’ ὃν κυκλοφορεῖ εἰς τὰς φλέδας του τὸ αἷμα»⁽⁴⁾.

Γλωσσολογία εἶναι «ἡ δραγανικὴ χημεία τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου»⁽⁵⁾, καὶ μετὰ δάλλεται ἀπὸ φυσικὴ σὲ ιστορική, μονάχα «μετὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν φθόγγων καὶ τῶν τύπων εἰς τὴν ἔξετασιν τῆς ἐννοίας».

⁽¹⁾ Ἀπόδειξῃ δὲ τὰ Ἀγγλικὰ δόσοι εἶναι ἀνακατωμένες λέξεις δύο γλωσσῶν, σαξονικῆς καὶ λατινικῆς, σχι τοὺς καὶ διὸ τυπικά, ἔχουν θαυμαστὴν ἑνότητα, ἐνῷ τὸ ἀνακάτωμα στὴ δική μας γλώσσα δύο τυπικῶν, τὴν κάνει φιλολογικῶς ἀχρηστη, τόσο, ὥστε γὰρ μὴν ἔχει γεννηθεῖ στὴν Ἐλλάδα οὕτε ἔνας ὑποφερτός καὶ συγγραφέας, καὶ τοῦτο γιατὶ ἀν μ’ ἀλλους τύπους πρέπει διανθρωπος γὰρ σκέπτεται καὶ νὰ φιλοσοφεῖ, καὶ μ’ ἀλλους γὰρ ἐκφράζει τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ συναισθήματά του, εἶναι ἀδύνατο γὰρ ἐκφράζει γλώσσα, φιλολογική, γλώσσα δηλαδή ποὺ γὰρ δίνει τὴν εἰκόνα καὶ σχι τὸ ἴδεσγραμμα τῶν πραγμάτων. «Ἡ λέξις καὶ ἡ κατάληξις ἡ γραφομένη καὶ μὴ λεγομένη, κατὰ τοῦτο διαφέρει τῆς ζωντανῆς, διὰ μόνο σημαίνει ἀλλὰ δὲν εἰκονίζει τὸ πρᾶγμα». (Ι.δ. πρ. σ. θ’).

⁽²⁾ Οσο γιὰ τὸ σκῶμμα δι Ροΐδης, τούλαχιστον, τὰ κατάφερνε περίφημα μὲ τὴν καθαρεύουσα, δοσο δὲ θὰ μποροῦσε, ίσως, νὰ τὰ καταφέρει μὲ τὴ δημοτική. Καὶ τὰ «Εἰδώλα» εἶναι γεμάτα ἀπὸ χαριτωμένα πειράγματα μὰ καὶ ἀπὸ τσουχτερότατες σαιτίες. (Βλ. σελ. 77, 84, 89, 113, 115, 152, 167, 169, 174, 182, 184). Οἱ Ἀττικιστές ἔδριζαν (βλ. σ. 44, 80), ἐνῷ δι Ροΐδης σάρκαζε. Μὰ καὶ αὐτὸς γίνεται κάποτε χυδαῖα ἐπιθετικός δημοσίευσης στὴν ἀπάντηση του στὸν Πολυλά («Εἰδώλα» σ. 228, 230) ἡ ρίχνει πολὺ τὸν τόνο τοῦ σκώμματός του (»Εργα, III, σ. 118).

⁽³⁾ Εἰδ. σ. 8. Ἡ γνώμη εἶναι τοῦ γερμανοῦ γλωσσολόγου Sleicher. «Οἰδέποτε, δμως, λέγει δι Ροΐδης στὴν κριτικὴ του γιὰ τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη, (»Εργα, III, 109—110) συντελεῖται γὰρ μεταβολὴ ἐκ προαιρέσεως ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ πάντοτε ἀνεπιγνώστως κατ’ ἀκριβῆ συμφωνίαν πρὸς νόμους οὓς ήττον σταθερούς καὶ ἀπαραδίκους τῶν διεπόντων δσα μελετᾷ δι γεωλόγος καὶ δι έθναικός». Αλλοῦ, ὠστόσο, δέχεται δι τοὺς νόμους αὐτοὺς μπορεῖ γὰρ τοὺς ἐπηρεάσεις ἡ ἀνθρώπινη βούληση. (Αλλήλογρ. μὲ τὸν Ψυχάρη, »Εργα, V, σ. 38).

⁽⁴⁾ «Πᾶσα τῷ σηντικοῦ ἀσυνειδήτως ἐκτελουμένη ἔργασία (συνεπῶς καὶ ἡ γλώσσα) πρέπει γὰρ διποτεθῆ καὶ ἀλάνθαστος, διὰ τὸν λόγον διὰ δὲν διπόκειται εἰς τὰς πλάνας, τὸν κάματον, τὴν ἀδυνάτων καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλ’ εἴναι ἀμεσωτέρα τις ἐκδήλωσις τῆς «πανταχοῦ παρούσης καὶ τὰ πάντα πληρούσης» δυνάμεως εἰτε φύσις, εἰτε ζητικόν, εἰτε ἀσυνειδήτον, εἰτε Πρόνοια, εἰτε Θεός ἡ δπως ἀλλως δινομασθῆ». (»Εργα, III, 109). Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Ροΐδη φαίνεται σὰν ἀπήχηση τῶν ίδεων τοῦ Ρενάν γιὰ τὴ γένεση τῶν θρησκευτικῶν μύθων καὶ τῶν δογμάτων (Gabriel Séailles : Ernest Renan σ. 179).

⁽⁵⁾ G. Perrot. Εἰδ. σ. 6.

Μὲ τὶς γενικὲς αὐτὲς ἀρχὲς —ἀρχὲς ποὺ ἀνέπτυσσαν στὰ συγγράμματά τους οἱ πιὸ νεωτεριστικοί, οἱ πιὸ ἀντιϊδεαλιστές, δηλαδή, γλωσσολόγοι τῆς ἐποχῆς του— μελετᾶ τὴ γεοελληνικὴ γλώσσα, γραφτὴ καὶ δημιουρμένη, δὲ Ροΐδης. Καὶ πρῶτα-πρῶτα χτυπᾶ καὶ ρίχνει τὴν πρόληψη διὰ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα, σὰ γλώσσα καὶ δχὶ σὰν ἔκφραση καλλιτεχνική, σὰν ὄφος, εἶναι ἀνώτερη, τελειότερο ὅργανο ἔκφρασης καὶ συνεννόησης, ἀπὸ τὴν νέα. Ἡ νέα ἔχει περισσότερη διπλότητα καὶ διιγοφωνία ἀπὸ τὴν ἀρχαία, πρᾶγμα ποὺ δὲ σημαίνει πώς εἶναι ἀτελέστερη, ἀλλ᾽ ἵσα-ἵσα πιὸ τέλεια, πιὸ κατάλληλη νὰ ἔξυπηρετεῖ τὶς ἔκφραστικὲς ἀνάγκες γιὰ τὶς δοποὶς χρησιμεύει.

Μόνο σὰ χωρατὸ μπορεῖ νὰ λέγεται διὰ τὴν ἔθνικὲς περιπέτειες, ἢ σκλαβιά, τὴν ἐπηρέασαν, τὴν ἔκαναν νὰ ξεφύσει, γὰ φτωχήγει, νὰ χάσει τὴν ἔκφραστικότητα καὶ τὴν διμορφιά της. «Ἄν σειαδήποτε ἔθνικαι περιπέτειαι σχετίζονται πρὸς μόνον τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς, πρὸς τὸν ἀριθμὸν δηλαδή καὶ τὴν ἀξίαν τῶν συγγραφέων, ἐπὶ δὲ τῶν τύπων τῆς γλώσσης τόσην μόνην ἔχουσιν αἱ ἔθνικαι περιπέτειαι ἐπίδρασιν, δσην καὶ ἐπὶ τῶν πράσσων καὶ τῶν γογγυλίων». (¹)

Τὸ πολυσύλλαβο ποὺ τὸ τονίζουν οἱ θαυμαστὲς τῆς ἀρχαίας σὰν τὴν πιὸ πολύτιμη καὶ ἀναμφισβήτητη ἀρετὴ τῆς δὲν εἶναι ἰδιότητα τῆς ἀρχαίας μονάχα ἀλλὰ δλων τῶν γλωσσῶν σὲ ὠρισμένη τους περίσσο. Τὸ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ εἶναι φτωχότατα παραβαλλόμενα μὲ τὰ σανσκριτικά. Θὰ πεῖ πώς εἶναι καὶ κατώτερη γλώσσα; Κ' ἡ περίφημη ἀττικὴ διάλεκτος, ποὺ τόσο τὴ θαύμαξαν οἱ ἀττικιστές, ἢ γλώσσα τοῦ Εενοφώντα καὶ τοῦ Ἰσοκράτη, δὲν ἦταν στὸ βάθος παρὰ μιὰ ἐπαγάσταση τοῦ ἀθηνέϊκου λαοῦ κατὰ τῆς περιττοφωνίας, καὶ τοὺς νεωτερισμούς τῆς θὰ τοὺς ἔλεγαν βαρβαρισμούς δὲ Κόνγος καὶ οἱ διμοϊδέατες του. (²) Τὸ διὰ τὴν ἔξελιγμένη μιὰ γλώσσα δὲ φάίνεται ἀπὸ τὸν δγκο τοῦ τυπικοῦ ἀλλ' ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῶν λέξεων. (³) Σαρήγεια καὶ ἀκρίβεια, τὰ δυὸ ἀπρακτίητα αὐτὰ προσσόντα τοῦ λόγου, εἶχε σὲ πολὺ λιγώτερο βαθμὸν ἡ ἀρχαία παρ'. δ. τι οἱ νεώτερες γλώσσες, γιατὶ ἦταν περισσότερο συνθετική. (⁴) Μερικοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀνέπτυξαν, βέβαια, ὄφος ἀπαράμιλλο, ποὺ ίσως ποτὲ δὲ θὰ ξεπεραστεῖ, μὰ ἀλλο ὄφος — φωνάζει στοὺς χοντροκέφαλους συγκαιρινούς του καλαμαράδες δὲ Ροΐδης — καὶ ἀλλο γλώσσα: «Ἀπανταχοῦ γλώσσα μὲν λέγεται τὸ σύνολον τῶν λέξεων τὰς δποίας μεταχειρίζεται τὸ διμόγλωσσον ἔθνος κατὰ τοὺς τύπους μιᾶς καὶ μόνης γραμματικῆς, ὄφος δὲ δὲν ἔχει τοὺς εἰς ἔκαστον συγγραφέα τρόπος ἔκφράσεως τῶν ἰδεῶν του δι' αὐτῶν τούτων καὶ σύχι βεβαίως ἀλλων τύπων» (⁵) «., Ἐνῶ παρ' ἥμιν δύνανται τὸν ἀριθμηθῶσιν ἐπὶ τῶν δακτύλων οἱ κατορθώσαντες νὰ ἔννοησωσιν διὰ οὐδὲν ὑπάρχει κοινὸν μεταξὺ οργιορικῆς καὶ γραμματικῆς, μεταξὺ τῆς τελειότητος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἀρχαίου τυπικοῦ». (⁶) Τὴ χονδροειδέστατη, ὡστόσο, αὐτὴ σύγχιση γλώσσας καὶ ὄφους δὲν τὴν ἔκαναν μονάχα οἱ ἑλληνες καλαμαράδες, ποὺ γλυκοσάλιαζαν μπρὸς στὰ κάλλη τῆς ἀρχαίας παιὶ παραληροῦσαν, μὰ κι ὅτι ἔνοι ποὺ γιὰ καιρὸς μοναδικὸ γνώμονα γιὰ τὴν ἐχτίμηση τῆς ἀρχαίας εἶχαν τὸ ὄφος, καὶ μονάχα ἀφοῦ ἔγινε ἡ διάκριση γλώσσας καὶ ὄφους, στάθηκε δυνατό, «νὰ ἔξετασθῇ ἐπιστημονικῶς καὶ νὰ λυθῇ ἀσφαλῶς τὸ πολύχροτον έήτημα τῆς δῆθεν ὑπεροχῆς τῶν ἀρχαίων διαλέκτων». (⁷)

Ἡ νέα ἑλληνική δὲν εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Ἀπ' ἐναντίας σὲ πολλὰ ζητήματα τὴν ὑπερβάλλει. Ἀκριβέστερα γίνεται στὴ νεώτερη ἡ διάκριση τοῦ γένους, τοῦ μέλλοντος, ἡ ἔκφραση παίρνει μεγαλείτερη συντομία καὶ δξύτητα μὲ τὰ

(¹) Ἔργα, III, σ. 124.

(²) Εἰδ. - 43—44.

(³) Εἰδ. σ. 60.

(⁴) Εἰδ. σ. 47, 127, 129.

(⁵) Εἰδ. σ. 191. (⁶) Εἰδ. σ. 99 καὶ Ἔργα III 107, 111.

(⁷) Εἰδ. σ. 49.

μέρια θά, ἃς καὶ νά, ἔνα πλήθος λέξεις ξεχωρίζουν καὶ μὲ μόνη τὴν κατάληξη καὶ δέν ἔχουν ἀνάγκη γιὰ νὰ διακριθοῦν οὔτε ἀπὸ τὸ ἄρθρο οὔτε ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα, ἢ νέα δὲν ἔχει τοὺς ἀπειράριθμους κανόνες τῆς ἀρχαίας ποὺ γιὰ τὴν ἐκμάθησή τους δὲν ἔφτανε δλόχληρη ζωή, μπορεῖ νὰ γράψει κανεὶς σ' αὐτὴ, δέκα ἀράδες χωρὶς νὰ καταφύγει στὸ λεξικό, δπως γίνεται μὲ τὴν ἀρχαία, ἢ νέα δὲν ἔχει τὴ σύγχιση καὶ τὴν ἀνωμαλία τῆς ἀρχαίας, (¹) τὰ μετάπλαστα, τὰ διττόσχημά της, τὰ ἑτερόκλιτα, τὰ διττονούμενα, τὰ διφορούμενα, τὰ ἀμφισβητούμενα, ὅλα ἐκεῖνα ποὺ δὲν ὑποτάσσονται «εἰς τὸν ζυγὸν παντὸς λογικοῦ ἢ τουλάχιστον γενικοῦ κανόνος».

"Οσο γιὰ τὴν εὐφωνία δὲ μπορεῖ νὰ γίνει σύγκριση τῆς γένους μὲ τὴν ἀρχαια
γιατὶ δὲν ἔχουμε καμμιὰ περὶ τοῦ πῶς ἀκριβῶς ἐπρόφερχν οἱ ἀρχαῖοι πληροφορία,
ἐνῷ, ἀπὸ ἐναντίας, γιὰ τοὺς νεώτερους ἔρουμε ἀπὸ τοὺς φωνητικοὺς κανόνες ποὺ ἔκ-
φράζουν πιστότατα τὴν προφορά, ὅτι ἔχουν ἀστραλτο γλωσσικὸ αἰσθητήριο.

φράσουν πιστοτάτα την προφορά, οι οποίες συμβαίνουν στην αρχή της ιστορίας της φιλοσοφίας. Αν, διότι, δεν έπικράτησε η φωνητική γραφή και ούτε φάίνεται πώς θα έπικρατήσει εύκολα, άλλα ή ιστορική δρθογραφία, «ή κατά παράδοσιν γραφή», δε φάίνεται αύτό σπουδαία ζημιά στο Ροτόν. Βέβαια, κανεὶς δὲν άρνιεται, λέγει, ότι θα ήταν μεγάλο πλεονέχτημα νὰ γράψουμε ἀπαράλλαχτα, ὅπως μιλοῦμε, «ἄλλος άφοι πολὺ μᾶλλον ήμῶν στεροῦνται τούτου τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ἔθνων, δυνάμεθα καὶ ήμεις»⁹ ἀνεχώμεθα τὴν κατὰ παράδοσιν δρθογραφίαν ὡς τὸ ἐλάχιστον τῶν δυστυχημάτων τῆς νεοελληνικῆς. Τὸ δλον γλωσσικὸν ζήτημα, η τούλαχιστον, ἐλόκληρος τοῦ ζητήματος η σπουδαιότητης ἔγκειται εἰς τοὺς γραμματικοὺς τόπους καὶ περιορίζεται εἰς τούτους». (2)

Σωματερά, οπή κακού ποτέ πρόσθιαν την αγάπην της γαλλικής λαϊκής μουσικής. Ο Ροΐδης στηρίζομενος στὰ πορίσματα τῆς Ἰδίας του πειρχς καὶ μελετής αποφίληνται ἀδίσταχτα, διὰ τὸ μὲν πρωτότυπες δημοτικὲς λέξεις τῆς «λαλούμενης», οἱ εὐχρηστες μονάχα καὶ ζωντανές, δὲν εἶναι λιγότερες ἀπὸ τὶς γαλλικές, «διπλάσιος δέ τούλαχιστον δ ἔριθμὸς τῶν παραγώγων καὶ πολὺ ἔνωτερος δ τῶν συνθέτων, ὡς ἐκ τοῦ καταληκτικοῦ πλούτου τῆς γεωτέρας γλώσσης καὶ τῆς ἀνύπερβλήτου συνθετικῆς δεξιότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.»⁽⁴⁾ «Τοπολογίζοντες, οὕτω, συμπεραίνει, εἰς δεκαοκτὼ περίου χιλιάδες τὸ ἄρθροισμα τῶν ἀκραιφνῶν δημοτικῶν πανελληγνίων λέξεων, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ λεξικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς διπλάσιον τοῦ τε γαλλικοῦ καὶ παντὸς ἄλλου λαοῦ.»⁽⁵⁾

⁽¹⁾ Ebd. 99. "Εργα, III, 110.

(²) Ebd. σ. 94.

(²) Εἰδ. σ. 94.
 (³) Σὲ 110 χιλιάδες ἀνεῳδεῖ τις λέξεις τῆς δημοτικῆς ὁ Βερναρδάκης, «ὑπερβολικώτερος πάγκος ὑπερβολῆς», καὶ σὲ 37 χιλιάδες ὁ Σομαθέρας.

(4) Ο Ροδηίς βρίσκει προπάντων ἐκπληγήτικό τὸ πλῆθος τῶν συγωνύμων καὶ θαυμάζει τὸ μεγάλον καθίν τέλευτον καὶ λόγος ὁρίσμενων συνθέτων τῆς δημοσιοτεχνῆς.

(5) «Ο Φωριέλ θεωρούσε τη δημιουρική μας πλουσιότερη απ' τη γερμανική και την πολιτική μας στην Ευρώπη» (Ειδ. σ. 132, 159.)

Γενικά, λοιπόν, κρινόμενη κάθε αλλο παρὰ φτωχή μπορεῖ νὰ δνομαστεῖ ἡ δημοτική. Έκεῖ ποὺ πχρουσιάζει ὅχι ἀπλή φτώχεια ἀλλὰ τέλεια στέρηση, εἶναι στὶς λέξεις τὶς ἀναγόμενες στὴ γράμματα, τὶς καλλὲς τέχνες, τὴν πολιτικὴ καὶ τὶς ἐπιστήμες. Τέτοιες, δημως, λέξεις, πχρατηρεῖ πολὺ σωστὰ ὁ Ροΐδης, κακενὸς ἔθνους τὸ δημῶδες λεξικὸ δὲν περιέχει, ἀρρῦ καὶ κανεὶς λαὸς δὲν είχε οὔτε θὰ ἔχει ποτὲ σχέση κατὰ τὰ λοιπὰ πλουσιωτέρας πάσης ἀλλῆς δημοτικῆς ἥμῶν γλώσσης εἰνε χάσμα κοινὸν εἰς τὴν γλώσσαν παντὸς λαοῦ» (!)

Ι'α τὸ Ροΐδη σπουδαῖο ζήτημα, πολὺ σπουδαιότερο ἀφ' ὅτι καὶ οἱ δημοτικὲς καὶ οἱ καθηρευουσιάνοι τὸ νόμιζαν, ήταν τὸ ζήτημα τῆς ἑνότητας τῆς δημοτικῆς. Πχρουσιάζει ἡ δημοτικὴ τέτοιες κατὰ τόπους διαφορὲς ὥστε νὰ γίνεται δύσκολη ἡ συνεννόηση τῶν ἑλλήνων μεταξύ τους, μ' ἀλλα λόγια, ὑπάρχει ἡ δὲν ὑπάρχει μιὰ πανελλήνια δημοτικὴ; Σὲ τοῦτο οἱ περισσότεροι δημοτικιστὲς δταν τύχαινε νὰ τὸ φέρουν στὴ μέση οἱ καθηρευουσιάνοι τὸ ζήτημα, ἀπαντοῦσαν πλάγια, λέγοντας ὅτι διαλέχτους ἔχουν καὶ ἡ ἀρχαῖα καὶ ὅλες οἱ νεώτερες γλώσσες, καὶ ὅτι συγεπῶς είναι πολὺ φυσικὸ νὰ ἔχει καὶ ἡ δημοτικὴ. Ο Ροΐδης ἀντίκρυσε κατὰ πρόσωπο τὴν δώσει μιὰ καὶ ἀδιαίρετη γλώσσα κοινὴ σὲ δλούς.

Τὴν ἑνότητα τῆς δημοτικῆς τὴν θεωροῦσε ἀναμφισβήτητη δ Ροΐδης, ἀναμφιστὸν τόπο μας, καὶ οἱ πιὸ ἀναμφισβήτητες ἀλήθειες, χρείαζονται κάποτες ἀπόδειξη, ἐπρεπε γ' ἀποδειχτεῖ καὶ ἡ ἑνότητα τῆς δημοτικῆς. «Ἡ γλώσσα αὕτη ἡ παρὰ παντοκάριας ἔννοουμένη, ἡ ἀναμφισβήτητως ὑπάρχουσα καὶ οὐδεμιᾶς χώρᾳ ἀποκλειστικῶς ἀνήκουσα είναι ἡ γλώσσα τοῦ δημοτικοῦ ἀσματος, τοῦ δημοτικοῦ μύθου καὶ τῆς δημοτικῆς παροιμίας». Γιὰ γ' ἀποδείξει τὸν ἴσχυρισμό του, ἡ μᾶλλον αὐτὸ ποὺ μεταχειρίζεται τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια.

Στὸ τέταρτο κεφάλαιο τῶν «Εἰδώλων» παραθέτει δημοτικὰ τραγούδια δλων τῶν μερῶν τῆς Ἐλλάδας – Στερεάς, Πελοπόννησος, Θράκης, Μακεδονίας, Ἡπείρου, Κυκλαδῶν, Ἐρτάνησος, Δωδεκάνησος, Κρήτης – παραμένα ἀπὸ τὶς σοβαρότερες συλλογὲς καὶ στὶς γνωστότερες παραλλαγές τους. Καὶ πραγματικά, τὰ δημοτικὰ τραγούδια δείχνουν δλοκάθαρα τὴν ἑνότητα τῆς δημοτικῆς. Τὸ ἵδιο τυπικό, τὸ ἵδιο λεξιλόγιο μὲ μερικὲς μονάχα διαφορὲς καὶ ἀλλοιώσεις ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.

Τὰ καλλίτερα ἀπὸ τὰ τραγούδια αὐτὰ, παρατηρεῖ δ Ροΐδης, τριγύρισαν ἀπὸ χείλη σὲ χείλη δλόκηρη τὴν ἑλληγόφωνη Ἀντολή, «πολλὰς μὲν καὶ σπουδαῖας ὕφους καὶ τῆς ἔννοίας, λεκτικὰς δημως ἡ γράμματικὰς ἀλλοιώσεις δλιγίστας καὶ ἀσημάντους». «Δύσκολον δημως, προσθέτει, ἡ μᾶλλον ἀπολύτως ἀδύνκτον είναι νὰ συμβιβάσωμεν τὴν πανελλήνιον διάδοσιν καὶ τὴν ἀνευ ἐπικισθῆτης ἀλλοιώσεως τῶν τύπων ποικίλην διασκευὴν καὶ πρὸς ἄλληλα συνανάμιξιν τῶν δημοτικῶν τούτων στιχουργημάτων μετὰ γλωσσικῆς διαφορᾶς, ἵκανης νὰ δυσχεράνῃ τὴν κατάληψιν ἡ καὶ ἀπλῶς νὰ δλιγοστεύῃ τοῦ μεταλέγοντος καὶ τοῦ ἀκούοντος τὴν ἡδονήν». Ἡ γλωσσική, λοιπόν, ἑνότητα είναι δλοφάνερη στὰ Δημοτικὰ Τραγούδια. «Πήρχε, δημως, ἀνέκαθεν ἡ μήπως, τάχα, δημιουργήθηκε σιγὰ σιγά; Τὸ τελευταῖο αὐτὸ δὲν τὸ ἀποκλείει δ Ροΐδη. «Ἡ μόνη τῷ ὅντι κάπως λογικὴ ἔνστασις θὰ ἦτο, δτι ἡ ἐπικράτης εἰς τὰ δημώδη ἀσματα λέξεων καὶ τύπων κοινῶν είναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνου

(!) Αὐτὸ ἔγινε παντοῦ, παρατηρεῖ δ Ροΐδης, καὶ δὲν ἔχουμε καμια ἀφορμὴ νὰ πιστεύσῃ «τὸ νέον δνομα παντὸς νέου πράγματος πρὸς τὸ ὅποιον ἐσχέτισεν αὕτὸν ἡ πρόσοδος τοῦ πολι-

λνά τὰς ἑλληνικὰς χώρας περιφορᾶς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπόμενον ἦτο ν^ο ἀποβάλωσι τὸ πλεῖστον τοῦ ἰδιωτισμοῦ αὐτῶν, ἀπαύτιας ὅμιλος μεγαλεῖται καὶ βαθμηδὸν μεταβαλλόμενα ἀπὸ ἐπαρχιακῶν εἰς οἰκουμενικά. Ἡ ὑπόθεσις φαίνεται εὔλογος· τὸ μόνον ὅμως δυνατὸν ἐξ αὐτῆς πόρισμα εἶναι, ὅτι συνετελέσθη ὁ ἔνισμὸς τῆς νεοελληνικῆς ὑπὸ τοὺς εὐγενικωτάτους δρους, τοὺς δοποίους δύναται ἐπιστήμων γλωσσολόγος νὰ εὐχηθῇ. Οὐχὶ δι' αὐθαιρέτου τινὸς μεταξὺ ἀντιζήλων διαλέκτων ἐκλογῆς ἢ διὰ τοῦ κύρους εὐχρίθμου δμάδος λογίων, ἀλλ' ὑπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ λαλοῦντος λαοῦ δι' ἐργασίας ἀσυνειδήτου, καὶ ἐπομένως ἀπηλλαγμένης παντὸς κινδύνου ἀτομικῆς πλάνης καὶ παρεκτροπῆς». (¹)

Δὲν δύμοῦσε μονάχα τὴν δημοτικὴν ὁ Ροΐδης, δὲν προσπαθοῦσε νὰ δεῖξει μονάχα τὸν πλούτο, τὴν ζωντάνια τῆς, τὴν ἐκφραστικὴν τῆς δύναμην, ὅλες τὶς δυνατότητες ποὺ κλείνει γιὰ νὰ ἔξελιχτει σὲ μιὰν ἀρτια σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, σάμπως γιὰ ν^ο ἀναδεῖξει μὲ τὴν ἀντίθεση ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀξία τῆς δημοτικῆς, χτυποῦσε ἀμελιχτα, καταδίκαζε τελειωτικὰ καὶ ἀνέκλητα, τὴν καθαρεύουσα. Στὸ τέλος τῆς κριτικῆς του γιὰ τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη, γράφει: «Ἡ καθαρεύουσα δμοιάζει τὰ διεστραμμένα καὶ κακότροπα ἐκεῖνα γύναια νὰ δοῖται, οὐχὶ δ ἀγαπῶν, ἀλλὰ μόνος δ περιφρονῶν δύναται νὰ καθυποτάξῃ καὶ νὰ περιορίσῃ διὰ τῆς εὐπρεπείας. Πρῶτος λοιπὸν καὶ ἀπαραίτητος δρός δπως γράψῃ τις ὑποφερτῶς τὴν λεγομένην καθαρεύουσαν εἶναι ἡ πεποίθησις διὰ δὲν ἀξίζει τίποτε».

Στὴν ἴδια μελέτη τούτης διὰ δὲν δημοσιεύονται στὴν «Ελλάδα ἀξιόλογα λογοτεχνικὰ ἔργα δὲν δρείλεται τοῦτο στὸ διὰ τὸ «εἰς οὐδένα τῶν παρ^ο ἥμιν γραφόντων ηὐδόκησεν δ Θεός νὰ χαρίσῃ κόκκον εὐρυτάχ, εὐρετικότητος, κρίσεως ἢ φιλοκαλίας, ἀλλὰ μόνον διὰ οὐδεμία τῶν χαρισμάτων τούτων δόσις εἶναι ἕκανη νὰ καταστήσῃ τὴν καθαρεύουσαν χρήσιμον εἰς ποιητὴν ἢ συγγραφέα». Καὶ πάλι στὴν κριτικὴν του γιὰ τὸ «Ταξίδι» διαπιστώνει διὰ οἱ ἀγῶνες τῶν λογίων γιὰ τὴν σύμπτην τοῦ τυπικοῦ τῆς καθαρεύουσας ναυαγήσανε, πράγμα, προσθέτει, φυσικό, «ἀφοῦ οὔτε δλόκληρον τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας ἥδυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν οὔτε ἥσχα δεκτικαὶ δρισμοῦ, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, αἱ δόσεις καθ^ο ἀς ἔπρεπε ν^ο ἀναμιχθῶσιν οἱ ζῶντες μετὰ τῶν νεκρῶν τύπων». Στὰ «Εἰδωλα» τέλος, («Τὶ δύναται νὰ γείνη») δμολογεῖται περίφραστα διὰ ἡ καθαρεύουσα μπορεῖ νὰ χρησιμέψει χοντρικὰ γιὰ τὴν συνεννόηση, ποὺ εἶναι βένται, δ κυριώτατος κάθιτος γλώσσας σκοπός, ἔχει δμως καὶ τὸ μεγάλο μειονέχτημα νὰ εἶναι ἀκατάλληλη γιὰ τὴν φιλολογικὴν ἔκφραση». (²)

Μὲ τέτοιες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν καθαρεύουσαν καὶ μὲ τόσο, ἐξ ἀλλού, θαυμασμὸν γιὰ τὴν δημοτικὴν, ήταν φυσικὸ καὶ νὰ γράψει δ Ροΐδης, τούλαχιστον, δμως, θεωρητικὰ γὰ διποστηρίξει διὰ γραφτὴ μης γλῶσσα πρέπει νὰ εἶναι ἡ δημοτικὴ, νάέπαναλάβει δηλαδὴ τὸ περίφημο τοῦ Καταρτζῆ, τὸ εἰπωμένο ἔκατὸ καὶ περισσότερα, ίσως, χρόνια πρίν: «Οὕτωλαλείν, οὕτω καὶ γράφειν». Καὶ δμως οὔτε ἔγραψε τὴν δημοτικὴν δ Ροΐδης, οὔτε θέλησε νὰ δεχτεῖ διὰ γλώσσα γραφτὴ πρέπει νὰ εἶναι τώρα καὶ πάντα. Ὁχι δὲστὸ μέλλον μονάχα, ἡ δημοτικὴ. «Ως μόνη τωρινὴ κατάλληλη γραφτὴ γεοελληνικὴ γλῶσσα κήρυξε τὴν ἀνάττικο, τὴν καθαρεύουσαν τὴν ἀπαλλαγμόνη ἀπὸ τοὺς ἀττικισμούς.

Κατ^ο ἀρχὴν δεχόταν, βένται, δ Ροΐδης ὡς μόνη θεωρητικὴ λύση, τὴν λύση τοῦ Ψυχάρη, δηλαδὴ τὴν καθαρὴ δημοτικὴ γιὰ γραφτὴ καὶ τὴν διπαγωγὴ τῶν λέξεων τῆς καθαρεύουσας στὸ τυπικὸ τῆς δημοτικῆς, μὰ τὴν λύση αὐτῆς, τὴν μόνη δρθῆ καὶ κατὰ τὴν γνώμη του, τὴν θεωροῦσε δυσκολώτατη, ίσως καὶ ἀδύνατη, στὸ βάθος. «Διὰ τὸν λόγον διὰ προξενεῖ ἥμιν δυσκόρεστον αἰσθησιν δ κατὰ τοὺς τύπους τῆς δη-

(¹) Εἰδ. σ. 111

(²) Γιὰ τὴν τελευταῖα αὐτὴ γνώμη ἐπίσης Εἰδ. σ. 310, 198, 205 (ὑποσημ.) καὶ Ἔργα, III σ. 119 καὶ 128.

μώδους μεταπλασμὸς τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἀπὸ πολλοῦ ηδη ἐσυνηθίσαμεν γὰρ βλέπωμεν ἀμεταπλάστους». (¹)

Ἄναχωρώντας ἀπὸ μιὰ βάση τέτοια, τεχνητὴ καὶ σφαλερή, καὶ ποὺ τὴν ἔθετε αὐτὸς καὶ ὅχι ἡ γλωσσικὴ πραγματικότητα, μετάφερε ἀλλοῦ τὸ κέντρο τοῦ βάρους τοῦ γλωσσικοῦ ζήτηματος, τὸ ὄποῖον καὶ καθώριζε ἔτσι: «Τὸ μόνον ὑφιστάμενον σήμερον γλωσσικὸν ζήτημα περιορίζεται εἰς τὰ ἃν εἰναι δυνατὴ καὶ κατὰ πόσον δυνατὴ ἡ ἀπολύμανσις τοῦ γραπτοῦ ήμῶν λόγου ἀπὸ τῶν βαρβαρισμῶν τοὺς ὄποίους εἰσεβίασαν εἰς αὐτὸν οἱ λογιώτατοι τῆς παρελθούσης γενεᾶς καὶ οἱ Ἀττικισταὶ τῆς παρούσης». (²)

Πρὶν ἀπαντήσει, ως τόσο, ὁ Ροΐδης στὸ ἐρώτημα αὐτὸν προσπαθοῦσε γὰρ ξεδιάλυνει ἀλλα προβλήματα, στενά καὶ ἀναπόσπαστα ἐνωμένα μὲ τὸ κύριο ζήτημα τοῦτο.

Εἶναι δυνατὴ ἡ συγχώνευση τῆς καθαρεύουσας μὲ τὴ δημοτική; Στὸ ζήτημα αὐτὸς (³) ὁ Ροΐδης δεχότανε τὴ γνώμη τοῦ Κρουμπάχερ: «Ἄν ἡ μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν (καθαρεύουσας καὶ δημοτικῆς) διαφορὰ περιωρίζετο εἰς μόνας τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις δὲν θὰ ἥτο πολὺ δύσκολος ἡ προσέγγισις ἢ καὶ ἡ συγχώνευσις αὐτῶν. Τὸ κακὸν δημάς εἶναι ὅτι ἡ γραπτὴ συνθηματικὴ γλῶσσα διαφέρει τῆς λαλουμένης κατὰ τε τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἀποδίκειν ἀδύνατος ἡ διαλλαγή». (⁴)

Ἀφοῦ λοιπὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει μιὰ γραμματικὴ δέ μποροῦν γὰρ ὑπάρξουν καὶ κανόνες δρθοῖ: «Ἐπειδὴ δημάς κατὰ κακήν μας τύχην δὲν γράφομεν οὔτε ἀρχαίαν οὔτε νέαν, ἀλλὰ μῆγμα κανονιζόμενον κατὰ τὴν ὅρεξιν ἐκάστου τῶν γραφόντων, οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γείνῃ περὶ δρθότητος, ἥτοι περὶ ὑποταγῆς εἰς τοὺς καγόνας εἴτε τῆς ἀρχαίας εἴτε τῆς νέας γραμματικῆς, ἀφοῦ τὸ μῆγμα συνεπάγει κατὰνάγκην τὴν παράδασιν ἀμφοτέρων». (⁵)

Ποιὰ εἶναι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ, τοῦ βαθύτατου χωρισμοῦ καθαρεύουσας καὶ δημοτικῆς; «Ἡ διχοτόμητη τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων σὲ δυὸ κατηγορίες, σ' ἐκείνες μὲ τὶς ὄποιες ἐκφράζεται τὸ ψυχικό, καὶ σ' ἐκείνες μὲ τὶς ὄποιες ἐκφράζεται τὸ διανοητικὸ μας ἐγώ, καὶ τὸ διτὶ τὶς λέξεις ποὺ παίρναμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία δὲν τὶς μεταπλάθαμε σύμφωνα μὲ τοὺς τύπους τῆς δημοτικῆς». (⁶) «Ἡ διχοτόμησις τῷ δυντὶ τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων εἰς δύο κατηγορίας, μὴ δυναμένας γὰρ ὑποδηληθῶσιν εἰς τὸν ζυγὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γραμματικῆς καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐνάγκη νὰ ἔχωμεν δύο, εἶναι τὸ δλεθριώτατον σφάλμα καὶ θανάσιμον ἀμάρτημα τῶν λογιωτάτων τῆς παρελθούσης γενεᾶς. Καθῆκον αὐτῶν ἥτο νὰ σκεφθῶσιν ὅτι εἰσῆγον εἰς τὴν γλῶσσαν λέξεις ἐκ τῆς ἀρχαίας, ὅτι εὔκολον μὲν ἥτο εἰς αὐτοὺς νὰ μεταπλάσωσι ταύτας κατὰ τοὺς τύπους τῆς ζώσης λαλιάς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπολύτως δὲ ἀδύνατον οὐ μόνον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λογιωτέρους νὰ μεταβάλωσι τὴν κλίσιν τῶν μητροδιδάκτων ὅπως συμφωνήσωσι πρὸς τὰς ἀττικάς». (⁷)

Καὶ τὴν μὲν πλάνη αὐτῆς, λέγει παρακάτω ὁ Ροΐδης, τὴ διέλυσε ὁ καιρός. «Ηταν δημάς φυσικὸ μὲ τὴ συγήθεια νὰ ἔδραιωθεὶ τῆς διγλωσσίας τὸ κράτος. Αὕτη ἀκμάζει ἥδη διπὸ τὴν εἰδεχθεστάτην αὐτῆς μορφήν· οὐχὶ ως διαφορὰ γλώσσης κατὰ τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν παιδείαν ἐκάστου, ἀλλὰ παρὰ τῷ αὐτῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὰ πράγματα τὰ ὄποια ἔχει νὰ εἴπῃ· ἀρχαῖοι τύποι ἃν εἶναι ταῦτα σπουδαῖα καὶ δψηλά, καὶ ἀδεια παραλείψεως τοῦ ἀναδιπλασιασμοῦ, ἃν πρόκειται περὶ ταπεινῶν ἢ ἃν ἔχῃ ἐνάγκην νὰ κλαύσῃ ἢ ὅρεξιν νὰ γελάσῃ. Τοῦτο ἐνδέχεται νὰ φάνεται εἰς τοὺς λογιωτάτους ἐλάχιστον κακόν· τὸν ἀληθῆ δημάς συγγράφεα ἀναγκάζει γὰρ συντρίψῃ τὸν κάλαμον αὐτοῦ». (⁸)

(¹) III, σ. 123. (²) III, 124.

(³) Ἐπ' τὸν τρόπο ποὺ τὴν ἀναφέρει φαίνεται καθαρὰ ὅτι τὴν δέχεται.

(⁴) Εἰδ. σ. 160. (⁵) Εἰδ. 190. (⁶) III σ. 119—20. (⁷) III, 121. Εἰδ. 197, 199. (⁸) III. 122. Εἰδ. 197.

“Ο βαθύς, δ τελειωτικός, δ διάθριος διχασμὸς είναι ἔργο τῶν ἀπτικιστῶν. ‘Ο-ριστικὰ τὸ χωρισμὸ μεταξὺ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου, κανένας ἀπὸ τοὺς λογίους, παλαιοὺς καὶ μεταγενέστερους ποὺ εἶχαν δισχοληθεῖ μὲ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, δὲν τὴν εἶχε ἐπιθυμήσει ἢ ἐπιδιώξει. “Ολοὶ ζητοῦσαν τὴν μονογλωσσία. ‘Ο Κοραῆς, μὲ τὶς «ἀγδέστατες» ἔκεινες περιττωρωνίες του, μὲ τὶς οὐρές καὶ τὰ λοφία ποὺ κολυοῦσε στὶς λέξεις καὶ ποὺ τὶς ἔκανε νὰ μοιάζουν μὲ τουλούμια «κατὰ τὸ γῆμισυ μόνον γεμάτα» καὶ μολονότι ἀναχωροῦσε ἀπὸ σφιλερὴ ἀρχὴ, ἀφοῦ ζητοῦσε νὰ διορθώσει μιὰ γλώσσα ζωντανὴ, πρᾶγμα μάταιο δόσο καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιπάλων του ν ἀναστήσουν μιὰ γλώσσα νεκρή, ηθελε, ὥστε, τὴν συγχώνευση τῶν δύο γλωσσῶν, «συνάγνισιν τοῦ λογίου καὶ τοῦ λαοῦ εἰς τὸ μέσον τῆς κλίμακος», δίδασκε στοὺς Ἑλληνες «νὰ γράφωσι πάντες μίαν μόνην εὐληπτὸν ζωντανὴν γλώσσαν» (¹) Μονογλωσσία ηθελε καὶ δ Δούκας δταν, γιὰ νὰ ἔξαρφνισε διλότελα τὴ δημοτικὴ ἀκέμα καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ‘Ἐλλήνων, ζητοῦσε νὰ συνειθίσουν τὰ παιδιά νὰ μιλοῦντε τὸ ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἀφοῦ γιὰ τὴν ἔξαρφνιση αὐτὴ δὲν ἀρκοῦσε μονάχα νὰ γράφωνται τὸ ἀρχαῖα.

άφοι για την έξαφανιση αυτή σεν αρκουσες μονάχων τη γραφή της πατέρων της.
Τό δριστικό διαζύγιο γραφτῆς και διμιλουμένης τὸ ἔφεραν οἱ ὀπτικιστές. Αὐτοί
ἀνήγαγαν σε δύγμα τὴ διγλωσία, κήρυξαν δτὶ «καὶ τὸ μᾶλλον ἡμερωμένον ἔθνος ἔχει
κατ' ἀνάγκην διακρίσεις ἐν τῇ καθωμιλουμένῃ γλώσσῃ και τῇ γραπτῇ» και τὸ κή-
ρυγμά τους ἐπικασε στὴν Ἑλλάδα δόσο πουθενὰ ἀλλοῦ δέν ἐπικασε γλωσσικὸ κήρυγμα,
ἄφοι κατάντησε ὅχι μονάχα δ μορφωμένος και δ ἀμέρφωτος νὰ μεταχειρίζουνται
δυδ διαφορετικὲς γλώσσες, ἀλλ' δ ἵδιος ἀνθρωπος νὰ θεωρεῖ ἀνάξιο νὰ γράφει δπως
μιλῇ, και γελοῖο νὰ μιλῇ δπως γράφει.⁽²⁾ Είγαι δυνατὸ μὲ τὸν καιρό, δπως λένε οι
καθαρεύουσιάνοι, ή συνήθεια νὰ νικήσει τὴν ἀκοή, νὰ ἐπικρατήσουν οἱ τύποι τῆς κα-
θαρεύουσας και στὸ μέρος ἔκεινο τῆς γλώσσας ποὺ ἔκφράζει τὸν ψυχικὸ μας κόσμο
και ποὺ είγαι ἀποκλειστικὰ τῆς δημοτικῆς; Μάταιη ἐπίδα! «Οἱ ἀρεσκόμενοι ν' ἀγ-
τιάσσωσιν, λέγει δ Ροτίδης, εἰς πᾶν λογικὸν ἐπιχείρημα, δτὶ ή ἐπικράτησις τῶν τύπων
τῆς καθαρεύουσης είναι ἥδη γεγονός, φαίνονται λησμονοῦντες δτὶ αὕτη περιορίζεται
εἰς τὸ ἥμισυ μόνον τοῦ λεξικοῦ και ἔξ ίσου ἀνατίλεκτον γεγονός είνε τοῦ ἀλλοῦ ἡμι-
σεος ή ἀνυποταξία, ἀμφοτέρων δὲ τούτων οὐχ ἥττον ἀνατίλεκτον ἀποτέλεσμα ή ση-
μειωνή ἥμων ἀγλωσσία». ⁽³⁾

μερινή ήμῶν ἀγλωσσία». (3) Τὴ διγλωσσία αὐτῇ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ δεχτεῖ σὰ μόνιμη καὶ δριστική κατάσταση δ Ροΐδης. Τὴ βρίσκει βλαβερή καὶ ἀσυμβίβαστη μὲ κάθε ήμέρωση δπως λέγει, καὶ πρόσδο (4) καὶ τὸ κακὸ ποὺ μᾶς προξενεῖ, κατὰ τὴ γνώμη του, εἶγαι πολὺ μεγαλείτερο ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς θυσίες ποὺ θὰ χρειαστοῦν γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπ’ αὐτήν. Ἀγῶνες πολὺ τραχύτεροι παρ’ δ, τι ἔκεινοι ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν ἐδῶ κι ἐκατὸ χρόνια, πρὶν ριζώσει δ λογιωτατισμός, καὶ πρὶν κατόπιν ἐγκαύψει, χολέρα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ, δ ἀττικισμός. «Οσον λοιπὸν καὶ ἂν φάίνεται δυσχερής ή λύσις, ήν προτείνει δ κ. Ψυχάρης, ἔχει τοῦτο τουλάχιστον ὑπὲρ αὐτῆς, δτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη καμμία. (5) »Η διγλωσσοὶ καὶ ἀγλωσσοὶ πρέπει νὰ μείνωμεν εἰς ἀπαγτά τὸν αἰῶνα ή νὰ πρέξωμεν σήμερον, παχλίστες κατ’ ἀγαγκρίτως μεγαλειτέρων δυσχερειῶν, δσκ ἔπερπε νὰ πραγματίσει καὶ δὲν ἐπράχθησαν πρὸ ἔκατονταετίας. Τοῦτο δὲν τὸ νομίζομεν ἀδύνατον, εὐθὺς ἀμφὶ αἰσθητήρῃ ή πλειονοφηφίᾳ τῶν γραφόντων δτι πολὺ μεγαλειτέρα τοῦ κόπου καὶ τῶν θυσιῶν, αἴτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς διγλωσσίας εἶγαι ή ἐκ ταύτης ἕγματα». (6)

είναι ή ἔκ ταύτης ἡγμία». (6) Τὴ διαστροφὴ τοῦ γλωσσικοῦ μας αἰσθήματος τὴ θεωρεῖ δὸ Ροδῆς σὰν ἔνα ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα ἐμπόδια γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὴ διγλωσσία. Στὸ βάθιος ὅλοκληρος δὲ γραφτός μας λόγος, η παλὴ καὶ χρόνια αὐτὴ ἀρρώστεια, ἐπως τὴν

⁽¹⁾ III. 111. Ebd. 166. ⁽²⁾ Ebd. 197. ⁽³⁾ III, 123 ⁽⁴⁾ Ebd. 222.

⁽⁵⁾ Ἐγὼ ὑπογραμμίζω.

(6) III, 129

δνομάζει, δὲν τοῦ φαίνεται παρὰ σὰ μιὰ «στρέβλωση» τοῦ γλωσσικοῦ μας αἰσθήματος ἀπὸ τὸν λογιωτατισμό. (¹)

Μὰ—καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ φοβερό—«ἡ τοιαύτη ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως τεχνιτῆς γλώσσης διαστροφὴ τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος εἶναι μὲν ἀξιοθρήνητος, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ θῆδη ἀνεπίδεκτον ἔξαιρέοεως παράγοντα (¹) τοῦ προκειμένου εἰς λύσιν προβλήματος» (τοῦ πρεσβλήματος τοῦ νεοελληνικοῦ γραφτοῦ λόγου).

Ἡ διαστροφὴ αὐτὴ εἶναι κυρίως, ἀν δχὶ ἀποκλειστικά, τοῦ ματιοῦ. Δὲ μποροῦμε ἀπὸ τὴν μιὰ μέρα στὴν ἄλλη νὰ ἰδοῦμε μεταπλασμένες, κατὰ τοὺς τύπους ἀπλῶς τῆς δημοτικῆς (δχὶ δὲ βέδαια καὶ γραμμένες κατὰ τὴν φωνητικὴν τῆς γραφῆς) (¹) λέξεις ποὺ ἀπὸ καιρὸν συνηθίσαμε νὰ τὶς βλέπουμε ἀμετάπλαστες, γραμμένες κατὰ τοὺς τύπους τῆς καθαρεύουσας, ἔκεινες πρὸ πάντων ποὺ τὶς ξεστομίζουμε δέκα φορὲς τὴν μέρα, γιατὶ αὐτὸς προξενεῖ «δυσάρεστη αἰσθηση». (¹) «Ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ ἀσυνθήθους ἐκπτόνησις τοῦ δρθαλμοῦ εἶναι τὸ γε νῦν μόνον (¹) ἔχον ὑπόστασιν πραγματικὴν ἐπιχείρημα τῶν περιφρονητῶν τῆς δημώδους, τῶν ἀκαταπάυστων ἀναμασσώντων, «ὅτι αὕτη κατ’ οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιστήμης· δτι καὶ ταχέλαστοι ἀπεδείχθησαν πάντες οἱ πειραθέντες νὰ φιλοφρονήσωσι χυδαῖστι· δτι δὲν δύνανται τὰ θυμὴλα γοήματα νὰ διατυπωθῶσιν εἰς γλώσσαν (γρ. τύποις) τῆς ταθέρνας· δτι μόνον πρὸς ἔρωτικὰ καὶ βακχικὰ δύσματα εἶναι η δημώδης ἐπαρκής· δτι οὐχὶ ρακεγδῦται ἀλλ ἐπάρυφοι πρέπει νὰ εἰσέρχωνται εἰς τῆς φιλοσοφίας τὰ ἀνάκτορα τῶν Μουσῶν οἱ θιασῶται», καὶ τὸ ἄλλα τοιαῦτα σεμνολογήματα, τὰ δποὶα ἀπολύτως οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσι, παρὰ μόνον δτι δρθαλμὸς ἡμῶν ἐσυνήθισεν ἀπὸ δγδοήκοντα θῆδη ἐτῶν νὰ βλέπῃ ὑδρισμένην τινὰ κατηγορίαν λέξεων νὰ κλίνωνται κατὰ τὸ ἀρχαῖον τυπικὸν καὶ οὐδέποτε ἄλλως». (¹)

“Γιτερά ἀπὸ τέτοια καταδίκη τῆς καθαρεύουσας, ἀπὸ τέτοια ἀρνησή της κατέτοιο ἔγαντίο της, πόλεμο, θὰ περίμενε κανεὶς νὰ γράψει τὴν δημοτικὴν δΡοῦδης, ἢ τουλάχιστον, ἀν αὐτὸς τοῦ θιασοῦ ἀδύνατο, νὰ κηρύξει θεωρητικὰ δτι μόνη γραφτὴ γλώσσα μας πρέπει νὰ εἶγαι· δχὶ μιὰ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς ἀττικισμοὺς καθαρεύουσα, ἄλλὰ η δημοτικὴ ἔστω καὶ η πλαυτισμένη, ἀλλοιωμένη, δηλαδή, ίσως—ἀπὸ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας. Ωστόσο, καὶ διδοῖς δὲν ἔγραψε τὴν δημοτικὴν, καὶ θεωρητικὰ φαίνεται νὰ ἔκλινε πρὸς τὴν ἀπλουστευμένη καθαρεύουσα, σὰν πρὸς ἔνα τελειωτικὸν καὶ δχὶ πρόσκαιρο μόνον γλωσσικὸν γραφτὸν τύπο: Στὸ ζήτημα τοῦτο δὲν καλοξεδιαλύνει τὴν σκέψη του, θσο πλαυτείᾳ καὶ ἀν μιλεῖ γι’ αὐτό. “Οπως καὶ τόσοις ἄλλοις ἔτσι καὶ δΡοῦδης δὲν ἀντίκρυσε θχρετά, ἀποφασιστικά, ὡς τὰ ἔσχατα, τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ισως γιατὶ δὲ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπιστεῖ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἔνα γλωσσικὸν ζήτημα ποὺ εἶναι καὶ θὰ μείνει μονχδικὸ στὴν ίστορία, (¹) καὶ πέρα ὡς πέρα, καθὼς διαμορφώθηκε καὶ μπλέχτηκε, ἀπολύτως ἀλυτο, ίσως, καὶ γῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν αἰώνων.

“Εξήγησε ἀρχετὰ δΡοῦδης γιατὶ δὲν ἔγραψε στὴν δημοτικὴν. “Ἀν λάβειμε ὅπερψει τὴν ἐποχή του, τὴν ίδιοσυγκρασία του, τὴν μαεστρία ποὺ εἶχε στὸ χειρισμὸ τῆς

(¹) Εἰδ. σ. 75.

(¹) Ἐγώ ὑπογραμμίζω. Εἰδ. σ. 221.

(¹) III, σ. 131.

(¹) III, σ. 123. IV, 32. Εἰδ. σ. 221.

(¹) Ἐγώ ὑπογραμμίζω.

(¹) III, 21.

(¹) Εἶναι ἀστεύτατο νὰ παραβάλλεται η καθαρεύουσα μὲ τὰ λατινικὰ ποὺ γιὰ καιρὸ θσαν ἡ γραφτὴ γλώσσα πολλῶν ἔθνων τῆς Δύσης. Τὰ λατινικὰ δημηράν στὸ ἔθνη αὐτὰ μιὰ γλώσσα ἀποκλειστικὰ γραφτὴ. ἐνῷ η καθαρεύουσα εἶναι καὶ πολὺ πιὸ ἀπλωμένη ἀπὸ ἔκεινα καὶ κυρίως εἶναι μιὰ γλώσσα ποὺ «πότισε» τὴν προφορικὴ ποὺ μπήκε μέσα στὸ αἷμα της.

6

καθαρεύουσας, καὶ, πρὸ πάντων, τὴν ἐπιθυμία του γὰ διαβάζεται, νῦν ἀρέσει, νὰ ἔχει ἐπιτγχία, οἱ δικαιολογίες του φάίνονται βάσιμες. Εἶναι πολὺ ἀμφίδολο ἀν μὲ τὴ δημοτικὴ, ἔστω καὶ τὴ μιχτὴ ἀκόμα, θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς δώσει δὲ Ροῖδης τὶς σελίδες ποὺ μᾶς ἔδωκε, τὸ ὑπόδειγμα αὐτὸ τοῦ πιὸ περίτεχνου, τοῦ πιὸ κομψοῦ καὶ χαριτωμένου νεοελληνικοῦ ὑφος.³ Ατομικά, λοιπόν, ἀν ἀποθλέψουμε μονάχα στὸ ἔργο του, τὸ καλλιτεχνικὸ ἀποτέλεσμα ποὺ πέτυχε, κυρώνει καὶ τὴ θεωρητικὴ καὶ τὴν πρατικὴ του στάση ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸ ζῆτημα.⁴ Άλλο ἀν ἔχασε δὲ γλωσσικὸς ἀγώνας μιὰν ἐμπραχτῇ ἐνίσχυση, δίπλα στὴ θεωρητικὴ, ποὺ θὰ εἰχε, ίσως, πολὺ μεγαλείτερο ἥθικὸ ἀντίχτυπο παρὰ πραγματικό, δταν σκεφτοῦμε τὸ κύρος καὶ τὸ πλήθος τῶν ἀναγνωστῶν ποὺ εἴχε δὲ Ροῖδης.⁽¹⁾

«Ἀκατόρθωτος εἶναι σήμερον, λέγει στὶς τελευταῖς σελίδες τῶν «Εἰδώλων» ἡ διὰ πηδήματος μετάβασις ἀπὸ τὴν τεχνητὴν εἰς τὴν μητρικὴν ἡμῶν γλώσσαν, καὶ μόνος δυνατὸς τρόπος ἐπανόρδον εἰς αὐτήν, δὲ καθαρισμὸς τῆς καθαρευούσης, ἦτοι ἡ ἀπολύμανσις τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου ἀπὸ πάντα τὰ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸν προφορικόν, στοιχεῖα, συντελουμένη βαθμηδὸν καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνεπαισθήτως»⁽¹⁾.

Μόνο, λοιπόν, ὅριστικὸ γραφτὸ γλωσσικὸ νεοελληνικὸ τύπο θεωροῦσε δὲ Ροῖδης τὴ δημοτική, τὴ «ζωντανὴ λαλιὰ» στὴν δποίαν, ὅμως, δὲ νόμιζε δτι πρέπει νὰ πᾶμε ἀπότομα ἀλλὰ βαθμιαῖα, μεταχειρίζομενοι στὸ ἐνδιάμεσο χρονικὸ διάστημα γιὰ γλώσσα γραφτή, μία καθαρισμένη καθαρεύουσα.⁵ Καὶ ὅριζει μὲν ποιὰ θὰ εἶναι ἀπάνω κάτω αὐτὴ ἡ καθαρεύουσα, δὲ λέγει, ὅμως, δτι λιγώτερο ἢ περισσότερο ἀπλουστεύμενη, λιγώτερο ἢ περισσότερο καθορισμένη, θὰ μένει πάντα καθαρεύουσα, μιὰ γλώσσα, δηλαδή, τεχνητὴ καὶ ποὺ μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὴν ἀπλούστευσή της μπορεῖ νὰ ρίζωσει ἀκόμη περισσότερο σὰ γλωσσικὸ καθεστώς μας, δπότε πῶς θὰ φτάσουμε, ἔστω καὶ μιὰ μακρυνὴ μέρα στὴ δημοτική: Πάντως, τὴν ἀμεση σχρήση (γιὰ τὴν ἐποχὴ δπού ἔγραφε) τῆς δημοτικῆς στὸ γραφτὸ λόγο, τὴν νόμιζε ἀδύνατη δὲ Ροῖδης.⁶ Αδύνατη, ἀσκοπη καὶ ἀσύμφορη. «Δὲν γράφομεν τὸν δημοτικήν, λέγει, διὰ τὸν λόγον δτι εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον εἰς ἔνα ἀνθρωπὸν γὰ ἐκτελέση μόνος ἀπὸ μιᾶς εἰς ἀλληγορίαν τὸ ἔργον τὸ συντελεζθὲν ἀπανταχοῦ διὰ πολυχρονίου ἀγῶνος πυκνῆς φάλαγγος λογίων, ἔκαστος τῶν δποίων προσεκόμιζε τὸν λίθον του εἰς τὸ οἰκοδόμημα, λέξιν δηλ. σύνταξιν ἢ φράσιν ἀκριβῶς συμφωνοῦσαν πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς καὶ δεκτικὴν συγχωνεύσεως μετὰ ταύτης. Τοῦτο ἀκριβῶς πρέπει νὰ πράξῃ δὲ πριχειρῶν νὰ μεταχειρίσθῃ τὴν γλώσσαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ εἰς δήλωσιν ἐννοιῶν, πρὸς τὰς δποίας οὐδὲν ἔχει κοινὸν οὔτε δὲ ἐλληνικὸς οὔτε ἀλλος οίος δήποτε λαδες, τὸ ἔργον ὅμως εἶναι ἀνώτερον τῆς δυνάμεως παντὸς συγγραφέως. Τοῦτο δὲν περιορίζεται τῷ ὄντι εἰς τὸν σχετικῶς εὔκολον μεταπλασμὸν τῶν ἀρχαίων καταλήξεων ἀλλ ἀπαίτεται καὶ τὴν εύρεσιν ἢ δημιουργίαν φράσεων εύχριστων ἢ τουλάχιστον μὴ ἀτυμβιζόστων πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς δημοτικῆς λαλιᾶς».⁽²⁾

Τέτοιες φάλαγγες λογίων ποὺ νὰ είχαν προσκομίσει ὅχι μονάχα λέξη, δηλ. «σύνταξιν ἢ φράσιν ἀκριβῶς συμφωνοῦσαν πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς» καὶ «δεκτικὴν συγχωνεύσεως μετὰ ταύτης» μὰ καὶ ποὺ διόληρο τὸ συγγραφικὸ τους οἰκοδόμημα νὰ τὸ είχαν χτίσει μὲ τὸ ὄλικὸ τῆς δημοτικῆς, ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὸ Ροῖδη, καὶ ποιητές, πρὸ πάντων, μὰ καὶ πεζογράφοι, ἀλλὰ ἥσαν οἱ φάλαγγές τους πολὺ ἀραιές. Θὰ ἦταν πολὺ παρακινδυνευμένο, λοιπὸν, νὰ τοὺ ἀκολουθήσει ἔ-

(1) Μὰ καὶ ποὺ γράφοντας τὴ δημοτικὴ μποροῦσε, ίσως, νὰ τὰ χάσει καὶ τὰ δυό.

(2) III, 129. Τὴν ἐκ τῆς μακρᾶς χρήσεως τεχνικῆς γλώσσης, λέγει ἀλλοῦ, διαστροφὴν τοῦ γλωσσικοῦ ἡμῶν αἰσθήματος, δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς τὴν τοῦ νευρικοῦ συστήματος τῶν μορφινοπαθῶν, τὴν δποίαν κατορθώνει νὰ θεραπεύσῃ ὅχι ἢ ἀπότομος στέρησις, ἀλλὰ μόνη ἡ κατὰ δεκτημόρια κόκκου καθημερινὴ ἐλάττωσις τῆς δόσεως τοῦ δηλητηρίου. (Εἰδ. 221).

(1) Εἰδ. 201.

νας συγγραφέας, καὶ μάλιστα, ἀποκλειστικὰ πεζογράφος, σὰν τὸ Ροῖδη, ἀν δὲν γῆθελε τὰ ἔργα του νὰ τὰ διαβάζουν αὐτός καὶ μερικοὶ φίλοι του νὰ εἰναι μιὰ κραυγὴ στὴν ἔρημο. «Ἐργον τοῦ συγγραφέως, λέγει, δὲν εἰναι οὔτε νὰ ἐπιβάλλῃ ἀειδῆ καταπότια οὔτε νὰ μαντεύῃ τὰς δρέξεις μελλόντων ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ ν' ἀπειδέπη εἰς μόνους τοὺς σημεριγούς, τῶν δποίων ή διηγεκής εύνοια, προσθέτει λίγο παρακάτω, εἰναι ἀπαρκίητον ἐπιτυχίας στοιχεῖον». (¹)

Ποιὰ εἰναι τὰ ἀηδῆ καταπότια; Τὰ πρώτα χρησιμοποιούμενα δημοτικά στοιχεῖα, ποὺ μποροῦν ἀν ἀπέτομα εἰσαχθοῦν στὸ γραφτὸ λόγο χωρὶς τὴν ἀπαιτούμενη κρίση καὶ φιλοκαλία νὰ σκανδαλίσουν τὸν ἀναγνώστη δισον καὶ τὰ «κόντεια τέρατα», οἱ μέσοι ἀδρίστοι, τὰ εἰς μῆρα φήματα, καὶ οἱ ἀναδιπλασιασμοὶ. (²)

Τὰ δόγματα τῶν ἀττικιστῶν «ὅτι δύναται ή δρθότης νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀηδίαν» η διτὶ τὸ «σήμερον ἀφέρητον θὰ ἀποεῖη διὰ τῆς «ἔξεως ἀνεκτόν» μποροῦν γὰρ ισχύουν γιὰ τοὺς δημοτικοὺς τύπους δισον καὶ γιὰ τὸ βαλαπούκ τοῦ Κόντου καὶ τοῦ Λιβαδᾶ. «Τὰ κάπως δυσκατάποτα ή ἀνθρωπότη τῆς ἀνθρωπότης η η ἀνθρωπότητα τῆς ἀνθρωπότητας, (³) μεταξὺ τῶν δποίων πρόκειται ή ἐκλογή, εἰναι μὲν καθ' ἔκατα δρθὰ καὶ κανονικά, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἀηδοῦς δρυθότητος ἐξ ἔκεινων, τὰ δποία πρέπει ν' ἀφίγνωνται εἰς τοὺς Ἀττικιστάς. Ἀφοῦ, τῷ οντι, δ κυριώτατος λόγος τῆς προτιμήσεως τῆς λαλουμένης ως γραπτῆς γλώσσης εἰναι ή ἀνικανότης τῆς καθαρευούσης νὰ ἴκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καλαισθησίας κάπως, ἀντιφατικὸν θὰ ητο νὰ θεωρήσωμεν θεμιτὴν τὴν χρῆσιν γλωσσικῶν στοιχείων ἀσυμβίβαστων πρὸς ταύτην». (⁴)

Τὰ γλωσσικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, τὸ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν καλαισθησία, δὲν γῆσαν κατὰ τὸ Ροῖδη, μόνο μερικὰ κάπως «δυσκατάποτα», δπως η ἀνθρωπότη, η ἀνθρωπότητα, μὰ πρὸ πάντων, μεταφερόμενες στὴ γραφτή, οἱ λέξεις τῆς καθημερινῆς ὅμιλίας. Πῶς, λοιπόν, θὰ μποροῦσε νὰ γραφτεῖ πέρα ως πέρα στὴ δημοτικὴ βιβλίο δλόκηρο ποὺ ν' ἀρέσει στοὺς ἀναγνώστες; «Ο Ροῖδης τὸ θεωροῦσε ἀδύνατο. «Ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἀποδειχθείσης ἀχρήστου εἰς καλλιτεχνικὸν λόγον καθαρευούσης διὰ τῆς ζωντανῆς γλώσσης τῶν Ἑλλήνων, εἰναι μὲν κατορθωτὴ διὰ κοινοῦ ἀγῶνος τῶν λογίων, ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον» (⁵) σήμερον εἰς οἰονδήποτε αὐτῶν νὰ συγγράψῃ δημοτικῶς δλόκηρον βιβλίον ἀρεστὸν εἰς τοὺς ἀναγνώστας, διὰ τὸν λόγον διτὶ ἀρκεῖ νὰ καταβάλῃ καὶ τὸν φιλοπονώτατον τὸ ποσδὸν τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς τοῦτο κόπου καὶ χρόνου». (⁶) Τὸ «Ταξίδι» τοῦ Ψυχάρη ἀπόδειξε διτὶ εἰναι ἀδύνατη η ἀμεση χρήση τῆς δημοτικῆς σὲ βιβλίο δλόκηρο. (⁷)

Εἶγαι ἀλήθεια διτὶ τὸ ἔργο αὐτὸν εἰχε γραφεῖ στὴν ἀδολη, στὴν «κλασσικὴ» δημοτική, μιὰ δημοτικὴ χημικῆς καθαρότητας, καὶ ποὺ εἰναι ζήτημα ἀν ταυτίζεται μὲ τὴ σημεριγή μᾶς δημιουργή, (⁸) μὰ μὲ τὴ νοθευμένη, μὲ τὴν «παρδαλὴ» δημοτικὴ τῶν χυδαίστων, τοῦ Κανταρτζῆ, τοῦ Κωσταγτὰ καὶ τοῦ Φιλιππίδη, ποὺ τὴν γράφουν λέγει δ Ροῖδης, «σήμερον ἐξ ἵσου ἀμελῶς, ἀπροσέκτως καὶ ἀνωμάλως, δύο η τρεῖς ἑπτανήσιοι καὶ ίσάριθμοι διηγγηματογράφοι» εἶναι ἀκόμη χειρότερα τὰ πράγματα. «Ταύτης (τῆς παρδαλῆς δημοτικῆς) τὸ μέγα ἐλάτιτωμα εἰναι διτὶ οὔδεν κατώρθωσαν οἱ προτιμηταὶ αὐτῆς νὰ φιλοτεχνήσωσιν ἀξιον λόγου, οὔδεν ν' ἀποδείξωσιν ἀλλο

(¹) Εἰδ. 221—222.

(²) Ποὺ πολιτογραφοῦνται στὴ γλώσσα μᾶς «ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου τῆς ἐκφράσεως κέρδους, ἐκ πλατωνικοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀηδίαν». (Πάρεργα. πρόλ. κ').

(³) Τὸν δεύτερο τύπο τὸν συνηθίσαμε τώρα πιά, δ πρῶτος δημως καὶ σήμερα ἀκόμα, σαράντα χρόνια θστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ π.ν ἔγραψε δ Ροῖδης, ἔξακολουθεῖ, καθώς τὸν γράφουμε, δχι βέβαια νὰ δρθώνει τὶς τρίχες τῆς κεφαλῆς μας, ἀσφαλῶς δημως νὰ μᾶς φέρνει ἔνα μικρὸ ρίγος.

(⁴) Εἰδ. 204.

(⁵) Ἐγώ ὑπογραμμίζω.

(⁶) Εἰδ. 204. (⁷) Εἰδ. 217.

(⁸) III, 115, 129.

τι παρὰ μόνον δτι εἰς τὰς λοιπὰς τῆς λύσεως τοῦ (γλωσσικοῦ ζητήματος) δυσχερείας πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἀνυπαρξία συγγραφέων ἵκανων νὰ καταστήσωσι τὰ οὕτω γραφόμενα ἀρεστὰ εἰς τοὺς ἀναγγώστας». (¹)

Ὑπῆρχε, δμως, στὴν ἐποχὴ τοῦ Ροΐδη, καὶ ἄλλη δυσκολία γιὰ τὴν ἀμεση χρησιμοποίηση τῆς δημοτικῆς, εἴτε τῆς ἀδοληγεῖτε τῆς μιχτῆς, εἴτε τῆς κλασσικῆς εἴτε τῆς παρδαλῆς, καὶ ἡ δυσκολία αὐτὴ ἦταν (καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εἰναι ὡς σήμερα ἀκόμα) οἱ ἀφηρημένες λέξεις τῆς καθαρεύουσας καὶ τῆς ἀρχαίας. Τὴν δυσκολίαν αὐτὴν τὴν θεωροῦσε ὁ Ροΐδης μεγαλείτερη ἀπὸ δλες τὶς ἀλλες. Οἱ Κρήτες, ὁ Βηλαράς, ὁ Χριστόπουλος καὶ ὁ Σολωμὸς διαμόρφωσαν σύμφωνα μὲ τὶς ὑπαγορεύσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογικῆς, τὸν νεώτερο ἔμμετρο λόγο, ἐνῶ οἱ λόγιοι (οἱ πεζογράφοι καὶ οἱ ἐπιστήμονες) ἀνίκανοι νὰ σκεφτοῦν λογικὰ καὶ ἐπιστημονικά, ἔκαναν, ἀπὸ ἐναντίας, δτι μποροῦσαν γιὰ νὰ μὴν ἐφαρμοστεῖ ἡ ὀρθὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ καὶ στὴν νεοελληνικὴ πεζογραφία. «Ἡ μεγίστη, τῷ δντι, λέγει ὁ Ροΐδης, δυσχέρεια κατὰ τῆς δποίας προσκρούει δ ἐπιχειρῶν νὰ πεζογραφήσῃ εἰς τὴν μητρικὴν γλώσσαν, εἰναι δτι αἱ ἀφηρημέναι ἀρχαίαι λέξεις, αἱ κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας μετατεθεῖσαι εἰς ἀργίαν μετὰ τῶν ἐννοιῶν τὰς δποίας ἡρμήνευσον, ἔμειναν ἀμέτοχοι τοῦ ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου τριβῆς, «δμαλισμοῦ τῆς νεωτέρας γλώσσης», ὡς δνόμασεν δ Κορκῆς τὴν δῆθεν φθορὰν ἐν στιγμῇ καθ' ἥν ὑπερίσχυσε τῆς γλωσσικῆς προλήψεως ἡ ὀρθὴ του κρίσις». (²).

Ο δμαλισμὸς τῶν ἀφηρημένων αὐτῶν λέξεων δὲ μποροῦσε νὰ γίνει ἀπὸ τὸ λαὸ γιατὶ δὲν τὶς ἔχειε, (³) τὸ κακὸ δμως τὸ μετριάζει τὸ γεγονὸς δτι «τὰ ἀπολύτως ἀνοικονόμητα» δὲν εἰναι εὐτυχῶς πολλά, δτι «ἡ καταφυγὴ εἰς συνώνυμον ἡ διττότυπον δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν δεομένων μεταπλάσεως, ἡ δὲ βαθμιαία οἰκείωσις πρὸς τὰ κατ' ἀνάγκην μεταπλαττόμενα νὰ συγδιαλλάξῃ διὰ τοῦ χρόνου τὴν χρήσιν αὐτῶν πρὸς τὰς ἀπαντήσεις τῆς καλλιεπείας», (⁴).

Ο Ροΐδης, λοιπὸν, γιὰ δλους τοὺς λόγους ποὺ εἶπαμε, ἀπέκλειε καὶ γιὰ τὴν ἀτομικὴν του χρήσην καὶ γιὰ δλη γεικὰ τὴν νεοελληνικὴ πεζογραφία—ἐκείνη ποὺ θέλει τούλαχιστον νὰ ἔχει ἀναγγῶστες καὶ ν' ἀρέσει,—προσωρινὰ τὴν δημοτικήν. Ως τὴν δριστική μας ἐπάνοδο στὴ μητρική μας γλώσσα νόμιζε δτι δσα μποροῦν κάθε φορὰ νὰ ρίξουν, προσέχοντας μήπως προσκρούουν στὴ συνήθεια τῶν ἀναγνωστῶν, στοιχεῖα—τοὺς ἀττικισμούς, δηλαδὴ, «δσα εἰσήχθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὴν καθαρεύουσαν, οὐχὶ πρὸς πλήρωσιν χάσματός τινος αὐτῆς ἀλλὰ πρὸς ἀσκοπὸν ἀντι-

(¹) Εἰδ. 217. (²) Εἰδ. 203. (³) V, 39.

(⁴) Γιὰ μοναδικὸ δπόδειγμα δίνει τοὺς στίχους αὐτοὺς, ἀπὸ τὴν πρώτην ἔκδοση τοῦ «Οδοιπόρου» τοῦ Παναγ. Σούτσου:

«Ησυχε Ὦκεανέ μου ! Ὡ ἀτάραχέ μου γέρε,
εἰς τ' ἀνήσυχά μου στήθη τὴν γαλήνην σου καν φέρε,
ἢ ἀν θέλης ἔπαρέ με, σύρε με στὰ σκοτεινὰ
σὰν αὐτὸ τὸ ξηρὸ φύλλο, ποῦ σ' τὸ κύμα σου γυρνᾷ.

Τὸ φῶς εἶμαι τῆς σελήνης, δταν τρέμη πρὶν ἡ δύσῃ.
τῶν βουνῶν εἶμαι ἡ πάχη πρὶν ἀέρας τὴν φυσήσῃ.
εἶμαι αὔρα φθινοπώρου, ποὺ γογγύζει καὶ περνᾷ,
εἶμαι ἰσκιος ποὺ τὴν νύκτα εἰς τὰ μνήματα γυρνᾷ.

«Παραθέσαντες ἀνωτέρω, προσθέτει, στίχους «καθαρογλώσσους» δημοτικῶν ποιητῶν (τοῦ 'Ερωτοκρίτου, τῆς 'Ερωτίλης, τοῦ Στάθη (κωμικοῦ δράματος) δυσκόλως διακρινομένους ἀπὸ τοὺς καθαρεύοντας, παραθέτομεν πρὸς πληρεστέραν ἀπόδεξιν τοῦ ἀδιασπάστου πρὸς τὴν ζωγτανὴν γλώσσαν δεσμοῦ τῆς ἀναττίκου καθαρευούσης καὶ τοὺς ἔξης ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ «Οδοιπόρου».

κατάστασιν δι^ο ἀρχαίων τῶν πρώην εὐχρήστων εἰς τὸν γραπτὸν λόγον ζωντανῶν», θλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μποροῦσαν νὰ πεταχθοῦν ἀμέσως κιόλα. «Ἐτοι καθαρισμένη ἡ ἀνάττικη θὰ ἀποχτῆσει «ἀδιάσπαστον πρὸς τὴν ζωντανὴν γλώσσαν δεσμὸν»⁽¹⁾ θὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη καὶ μόνο ἥπ^ο τοὺς ἀττικισμούς, «γλῶσσα ἴκανῶς εὔληπτος, εὐμά-θητος καὶ σχετικῶς δμαλή»⁽²⁾, «ξνεχτὴ» σχετικὰ μὲ τὸν «ἀφέρητο ἀττικισμό», προ-σωρινὴ, διμως, πάντα καὶ ἐπιθειλημένη ἥπ^ο τὴν ἀνάγκη. ⁽³⁾ Βαρύτατα, βέβαια, καὶ αὐτηνῆς ἐλαττώματα «εἶναι ἡ παράβασις τῶν φθογγικῶν νόμων τῆς λαλουμένης καὶ ἡ ἐκ τῆς περιττοφωνίας δυσχρηστία εἰς καλλιτεχνικὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ἀνεκτίμητον πλεονέκτημα ὅτι ὁ «σφυγμὸς τῆς ζωῆς», ὁ ἐντελῶς ἐκλείψκει τῆς ἀττικιζόσης, παραμένει ἀσθενῆς μὲν, ἀλλ^ο ἀκόμη αἰσθητὸς εἰς αὐτὴν». Ὁ παλμὸς θὰ δυναμώνει δισ ἔξακολουθεῖ τὸ καθάρισμα, τὸ πέταγμα, δηλαδὴ, τῶν νεκρῶν καὶ ἡ προσθήκη τῶν ζωντανῶν στοιχείων, μὰ καὶ μ^ο ὅλο τὸ δυνάμωμά της θὰ εἶναι μιὰ γλώσσα, προ-σωρινὴ, θὰ γράφεται ὡς ποῦ νὰ πάρει τὴν θέση της ἡ δημοτική. Ἡ καταλληλότε-ρη γραφτὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι μιὰ καθαρισμένη γλώσσα. Ποιὸς ἀπάνω κάτω ἦταν ὁ τύπος τῆς γλώσσας αὐτῆς; Τελείως δὲν τὸν καθορίζει δ. Ροΐδης, οὔτε θεωρητικά, οὔτε μὲ ύπο-δείγματα ἔντεχνου λόγου⁽⁴⁾. Τὴν θνομάζει «ἀνάττικο», καὶ αὐτό εἶναι τὸ γενικότερο καὶ φανερώτερο γνώρισμά της: Ἀνάττικος. δηλαδὴ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τοὺς ἀττικι-σμούς, προπάντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα νεκρὰ στοιχεῖα τ^ο ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ζωντανὴ λαλιά. Ἀλλὰ τὰ δεύτερα αὐτὰ ἔπρεπε οἱ ἀγωνιζόμενοι γιὰ τὴν μονογλωσ-σία νὰ τὰ ρίχνουν σιγὰ σιγὰ στὴν θάλασσα.

Μιὰ τέτοια καθαρεύουσα, ἀπλουστευμένη, ξεκαθαρισμένη, τόσο κοντὰ πρὸς στὴν δημοτική, μποροῦσε νὰ δδηγήσει στὴν δημοτική, στὴν γραφτὴν γλώσσα γιὰ τὴν δποία φαίνεται νὰ πίστευε καὶ δ. Ροΐδης, πῶς τελικὰ μὲ τὴν ροή τοῦ χρόνου, θὰ ἐπι-κρατήσει; Φαντάζομαι πὼς δὲ θὰ τὸ ἀπέκλειε. Ἡταν αὐτὸ ἔνα εἰδος «συνάντησης» στὸ νοῦ του, σὰν τὴν ἄλλη ἐκείνη συνάντηση «εἰς τὸ μέσον τῆς αλίμακος» ποὺ τὴν είχε δινειρευτεῖ δ. Κοραῆς. Ἡ γραφτὴ καθαρεύουσα θὰ ἐκινεῖτο πρὸς τὴν δημοτικὴ δπως καὶ ἡ δημοτικὴ βρισκόταν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας ποὺ είχαν εἰσα-χθεῖ μέσα της, σὰν κινημένη πρὸς τὴν καθαρεύουσα.

«Ἡ εἰσχώρηση τῆς καθαρεύουσας στὴν δημοτικὴ πίστευε πὼς εἶναι γεγονός, δ. Ροΐδης. «Οχι, μονάχα στὸν ἔντεχνο λόγο, σὲ βιθλία τῆς πιό ἀδολῆς δημοτικῆς, δπως τὸ «Ταξίδι», μὰ καὶ σὲ γνησιώτατα δημοτικὰ τραγούδια, ⁽⁴⁾ καὶ στὴν δμιλία, προ-πάντων, δπου ἡ εἰσχώρηση ἀπλώνεται δλοένα. ⁽⁵⁾ Βέβαια τὰ παρείσαχτα αὐτὰ στοι-χεῖα τὰ θεωροῦσε «βαρδοχρισμούς», φοβόταν, μάλιστα, μήπως τὸ μῆγμα τῶν γραμμα-τικῶν τύπων καθαρεύουσας καὶ δημοτικῆς καταντοῦσε νὰ κάνει τὴν τελευταία «ἄγγω-ριστη», ⁽⁶⁾ δμολογοῦσε, ώστεσσο, δτι εἶναι ἔνα γεγονός ⁽⁷⁾ στὸ δποίο θέλοντας καὶ μὴ πρέπει νὰ ύποταχθοῦμε. Τοῦ κάκου δ. Ψυχάρης τοῦ παρατηροῦσε δτι: «tendre à rapprocher la langue écrite de la langue parlée, c'est proprement amener le trouble grammatical dans les deux systèmes grammaticaux et cela par suite de lois phonétiques aussi inéluctables que les lois de l'Astronomie»⁽⁸⁾ Τοῦ κάκου τοῦ τόνιζε ἀκόμα δτι κάθε φιλολογικὴ γλώσσα ἔχει τὴν ἐνότητα στὴν βάση της, αὐτὴ εἶναι δ λόγος τῆς ὑπαρξής της, τὸ γονιμωποίο της σπέρμα, δτι ἡ συνύ-παρξη πλάξι πλάξι δυὸ γραμματικῶν εἶναι ἀντίθετη στὴν ούσια της. ⁽⁹⁾ «Οτι ἀν δεχτοῦ-με γιὰ πρότυπο τὴν δμιλία πέφτουμε στὸ συμβίβασμό. Τοῦ κάκου τοῦ τόνιζε δτι μὲ τὶς θεωρίες του φέρνει πίσω τὴν γλώσσα μας, ἐνῷ πάξει μπροστά, δτι σ^ο δρισμένες κρίσεις του πέφτει δ. Ροΐδης θύμα μιᾶς δπτικῆς ἀπάτης, δτι ἀκριβῶς ἐκείνο ποὺ πλη-σιάζει περισσότερο τὴ δημοτικὴ πρέπει καὶ πιὸ ἀλύπητα νὰ ξεριζώνεται. ⁽¹⁰⁾ «Ο Ροΐ-δης δὲν πειθόταν. «Ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει βαθειές καὶ ούσιαστικές ἀντιρρήσεις.

⁽¹⁾ Ειδ. 220. ⁽²⁾ Ειδ. 209. ⁽³⁾ III, 112. ⁽⁴⁾ Ειδ. 131, 218. ⁽⁵⁾ V, 37. ⁽⁶⁾ X. 38. ⁽⁷⁾ Εγὼ ύπογραμμίζω. ⁽⁸⁾ V, 53. ⁽⁹⁾ V, 43. ⁽¹⁰⁾ V, 43.

8

Καὶ πρώτη καὶ μεγαλείτερη ἡ ταν δτι ή ἔδια ή γλωσσα του Ψυχάρη, η πρωτοφανής για τὴν ἐνότητα καὶ τὴν διμολύτητά της, γιὰ τὴν τόση πιστή προσήλωση στὴν ἀδολη δημοτική⁽¹⁾ καταντᾶ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἰναι τόσο καθαρή, «χημικῶς καθαρή», πλαστή, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν εἰναι ή σημερινὴ δμιλουμένη τῶν ἑλλήνων, ἀλλὰ μιὰ γλώσσα τεχνητή (αὐτὸ δὲν τολεγε, τὸ πίστευε δμως, δ Ροΐδης) δσο, περισσότερο, ἵσως, κι ἡ καθαρεύουσα.

Αφοῦ, λοιπόν, η ἀδολη δημοτική δὲ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὅχι μονάχα γιατὶ θὰ προσέχρουε στὶς δπτικὲς καὶ ἀκουστικὲς συνήθειες τῶν ἑλλήνων, μὰ καὶ γιατὶ ἡ ταν τεχνητή, ἀφοῦ καὶ τῆς μιχτῆς δημοτικῆς η χρήση δὲν ἡ ταν εὔκολη, ἀπ' τὴ μιὰ μέρα στὴν ἀλλη, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε, ως μόνη λύση, ως μόνη «διέξοδο» ἀπέμενε η ἀπλουστευμένη καθαρεύουσα.

Σ' αὐτὴν ἔκλινε δ Ροΐδης, αὐτὴν ἔγραψε μὲ μοναδική, πρέπει νὰ δμολογηθεῖ τέχνη καὶ συνέπεια, αὐτὴν, τέλος, ὑπόδειξε γιὰ γραφτὸ γλωσσικὸ τύπο ως τὴν ἀντικατάστασή του ἀπ' τὴ δημοτική. Τὸν κίνδυνο δτι η ἀπλουστευμένη καθαρεύουσα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ θὰ ταν τέτοια, θὰ ρίζωνε ἀκόμα περισσότερο καὶ δτι δὲ θὰ μποροῦσε, συνεπῶς, νὰ δηγγήσει μιὰ μέρα στὴ δημοτική, τὸν ἀπέκλειε η δὲν ηθελε νὰ τὸν λάθει δπ' ὅψει. Πίστευε δτι η καθαρεύουσα δλοένα ἀπλοποιούμενη καὶ η δημοτική πλουτισμένη ἥδη καὶ δλοένα πλουτιζόμενη ἀπὸ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας, θὰ μποροῦσαν ἵσως μιὰ μέρχ νὰ συγαγηθοῦν.

Η βάση τῆς θεωρία του δὲν ἡ ταν ἐπιστημονική, μήτε ἔξέτασε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν δλότητά του (σύνταξη, φθογγολογία). Γιατὶ τότε θᾶθλεπε δτι οἱ δυσχέρειες γιὰ τὸν ταυτισμὸ τῶν δύο γλωσσῶν εἰναι πολὺ μεγαλείτερες ἀφ' δτι φαντάστηκε, καὶ δτι συνεπῶς, η συγάντηση στὴν ὅποιαν πίστεψε εἰναι μιὰ οὐτοπία.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

(¹) V. 54, 66, 57. (²) III, 115—116.

ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Τὸ δτὶ δ σοσιαλισμός, σὰν διεθνῆς δργάνωση, βρίσκεται σὲ μιὰ δύσκολη καμπή τῆς ιστορίας του κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ. Τὰ χειρότερα ποὺ ἀπὸ παντοῦ σ' θλες τίς χῶρες δέχεται εἶγαι γνωστά.

"Αρχισαν, είναι χρόνια τώρα, μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Ἰταλικοῦ φασισμοῦ. Στὴν Ἀγγλία τὸ ἑργατικὸ κόρμα ποτὲ δὲν ὑπῆρξε πραγματικὰ μαρξικό, ποτὲ δὲν μεταχειρίστηκε τὴν ἐπαναστατικὴ φρασεολογία, δὲν ἐπεκαλέσθη τὴν πάλη, τῶν τάξεων ἢ τὸν ἴστορικὸ διλισμό. Τελικὰ τὸ κόρμα αὐτὸ δεῖχασε κάθε ζωτικότητα, διατάσσοντα στὰ 1931 δὲν στάθηκε ἀξιονόητος, ἀποσπάσει καινούργιες ὑποχωρήσεις ἀπὸ τὴν ἔξασθενισμένη ἀπὸ τὴν κρίση κεφαλαιοκρατία καὶ βρέθηκε σὲ ἀδυγαμία γὰ τὴν ἀνατρέψει.

Τώρα τελευταῖα εἴδαμε στή Γερμανία, μὲ τὴν ἄγοδο τοῦ Χίτλερ, μιὰ τέλεια κατατρόπωση τῆς ἴδεας τῆς Ἐλευθερίας μὲ τὴν δποία τόσες γενεές τράφηκαν στὸ πα-ρελθόν—μὲ τάση γενικῆς ἐπέκτασης τοῦ κακοῦ.

Μὰ τί συνέδη ποὺ τὰ παλιγά ίδαινικὰ ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τὴν μεγαλείτερη μερίδα ἑνὸς ἔθνους σὰν τὸ γερμανικό; Στὸ ἔρωτημα τοῦτο δὲν εἶναι δύσκολο νὰ δοθεῖ ἀπάντηση. Γιὰ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ πέρνει συνείδηση τῆς σημασίας τῆς Ἐλευθερίας του πρέπει νὰ ζεῖ μὲ ἕνα minimum εὐημερίας·^κ ἡ φτώχεια στὴ Γερμανία ἔφτασε σὲ σημεῖο, εἶναι τώρα, δεκατέσσερα χρόνια, ποὺ τὸ ἄτομο ἔχασε τὴν προσωπικότητα του, μαζὶ μὲ τὴ λίγη ἀτομική του περιουσία. Κόσμος δλόκηρος ἀνθρώπων ἔχασε δ, τι είχε καὶ δὲν είχε, δλόκηρες καινωνικές τάξεις ἔξαφαγίστηκαν, πλῆθος ἀνθρώπων γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ζήσει πέρασε ἀπὸ τὰ πιὸ διαφορετικὰ ἐπαγγέλματα: ἀριστοκράτες ἔγιναν φορτοεκφορτωτὲς, καὶ φοιτητὲς γκαρσόνια ξενοδοχείων. "Οταν λοιπὸν ἔνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς κατοίκους μιᾶς χώρας περνάει ἀπὸ τὶς ἐναλλαγὲς αὐτὲς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐπακολουθήσει οὐσιαστικὴ μεταστροφὴ τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς. "Ας προστεθοῦν σ' δλ̄ αὐτὰ καὶ οἱ μεγάλες δραδικές συγκινήσεις ποὺ αἰσθάνθηκαν οἱ λαοὶ σ' δλη τὴ διάρκεια του πολέμου, η μικρὴ σημασία ποὺ δίνει σήμερα ἔνας νέος στὶς ἀτοτικὲς του ἐλευθερίες (πρᾶγμα ποὺ ἔχει σὰν προϋπόθεση τὴν μόνωση) καὶ θὰ κατανοηθεῖ καλλίτερα η μεταστροφὴ τῆς ψυχολογίας ὡρισμένων λαῶν.

Μέσα σὲ μιὰ τέτοια πνευματική, θητική καὶ ψυχική ἀναστάτωση ἐπεκράτησε τὸ κίνημα τοῦ Χίτλερ, κίνημα ποὺ μὲ μεγάλη ἐπιμονὴ δούλευε ἀπὸ τὴν ἐπομένη τοῦ πολέμου, στὴν ἀρχὴ σὰν ἀσῆμαγτη μειοψηφία, ποὺ σιγὰ σιγὰ φούντωσε μαζὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν κρίσην καὶ τὴν τρομερὴν αὐξησην τῆς ἀνεργίας, μέχρις ὅτου κατέκτησε τὸ μεγαλείτερο μέρος τοῦ γερμανικοῦ πληθυσμοῦ,